

42. Mütenebbî'nin Şiirlerinde Darbimesel Haline Gelmiş Dizeler¹

Lütfi ÖZBEY²

Ahmet Mahmut GÖZÜN³

APA: Özbey, L. & Gözün, A. M. (2024). Mütenebbî'nin Şiirlerinde Darbimesel Haline Gelmiş Dizeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 761-787. **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825456>

Öz

Dil, toplumların kültürlerini aktarmada önemli bir araçtır. Darbimeseller bu aktarımı gerçekleştirmede fonksiyonel rolü olan öğelerin başında gelmektedir. Bu çalışmada Arap şairlerin en meşhurlarından biri olan Mütenebbî (ö. 354/965)'nin zaman içerisinde darbimesele dönüşmüş, Araplar arasında en çok kabul görmüş ve dilden dile dolaşan dizeleri ele alınmıştır. Mütenebbî vefatından sonra uzun yıllar geçmesine rağmen hâlâ Arap dünyasında etkisi devam eden önemli şairlerden biri olma özelliğine sahiptir. Şiirlerinin güzelliğı ve edebi yönünün güçlü olmasının yanısıra kendisinden sonra gelen şairlerin Mütenebbî'nin etkisinde kalmış olmaları, onun bilinirliğini sürdürmekte son derece etkili olan hususlardan biridir. Ancak Arap dünyasının zihninde onu bu denli canlı tutan faktörlerin en önemlisi; söylemiş olduğı şiirlerdeki birçok dizenin Araplar tarafından ezberlenerek günlük hayatlarında darbimesel haline getirilmiş olmasıdır. Bu beyitler Araplar tarafından sıklıkla kullanılmış, dilden dile dolaşarak günümüze dek canlılığını korumuştur. Tıpkı Türklerin yeri geldikçe uygun atasözlerini kullandıkları gibi Araplar da Mütenebbî'nin muktezây-ı hâle uygun beyitlerini darbimesel olarak kullanmaya devam etmektedirler. Çalışmada Mütenebbî'nin şiirleri içerisinde bu kabilden olan ilgili dizeleri ele alınarak hem manzum hem de nesir şeklinde çevirisi yapılmıştır. Ayrıca konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına beyitlerin detaylı şerhine yer verilmiş, mümkün oldukça hangi münasebetlerle kullanıldıklarına yer verilmiştir. Darbimesel haline gelen bu dizelerin günlük hayatta kullanıldığı alanlar tespit edilerek varsa Türkçede aynı veya benzer anlamı ifade edecek atasözleri bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap şiiri, Mütenebbî, darbimesel, atasözü, deyim

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):**-Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmaı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turmitin, Oran: 5

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 11.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.09.2024-**Yayın Tarihi:** 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825456>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili Dili ve Belagati Anabilim Dalı / Assist. Prof. Bayburt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric (Bayburt, Türkiye), lutfuozbey72@hotmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-6004-1857>, **ROR ID:** <https://ror.org/050ed7z50>, **ISNI:** 0000 0004 0399 2906, **Crossref Funder ID:** 501100017020

³ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili Dili ve Belagati Anabilim Dalı / Assist. Prof. Bayburt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric (Bayburt, Türkiye) agozun@bayburt.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0003-4382-2258>, **ROR ID:** <https://ror.org/050ed7z50>, **ISNI:** 0000 0004 0399 2906, **Crossref Funder ID:** 501100017020

Verses that Became Bywords in al-Mutanabbi's Poems⁴

Abstract

Language is an important tool in conveying the cultures of societies. Parables also have a functional role in realizing this transfer. In this study, the verses of Mütenebbî (d. 354/965), one of the most famous Arab poets, which have turned into a proverb over time, are the most accepted among Arabs and are widely circulated, are discussed. Although many years have passed after his death, Mütenebbî is still one of the important poets whose influence continues in the Arab world. In addition to the beauty and strong literary aspect of his poems, the fact that the poets who came after him were under his influence increased his recognition. However, the most important factors that keep it so alive in the minds of the Arab world are; Many lines in his poems are used metaphorically by Arabs. In the study, relevant verses of this type in Mütenebbî's poems were discussed and translated in both verse and prose. In addition, in order to better understand the subject, a detailed commentary of the couplets is included, and where possible, the contexts in which they are used are included. The areas where these verses, which have become proverbs, are used in daily life have been identified and proverbs, if any, that would express the same or similar meaning in Turkish have been tried to be found.

Keywords: Arabic poetry, Mutanabbi, byword, proverb, idiom

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 5
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 11.07.2024-**Acceptance Date:** 20.09.2024-**Publication Date:** 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825456>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Toplumların edindikleri kazanım ve deneyimleri aktarmada kullandıkları en önemli araç hiç şüphesiz dildir. Bir dili kullananlar, elde ettikleri tecrübe ve kültür kazanımlarını kendilerinden sonra gelen nesillere aktarma amacını güderler. Ancak toplumlar bu aktarımı yaparken bir takım estetik kaygılar taşırlar. Bu tür kaygıları bertaraf edecek ve ilgili kazanımların doğru aktarılmasını sağlayacak çok etkin araçlar vardır. Bunların başında atasözleri/darbimeseller ve deyimler gelir. (Aydın, 2013, s. 174) Türkçede atasözü anlamında kullanılan darbimesel; (Akalin vd., 2011, s. 596) güçlü tasvirleri muhtevi olması, vecizliği ve kulağa hoş gelmesi gibi özelliklerinden dolayı toplumun hemen her kesimi tarafından kabul gören ifadelerdir. Önceden yaşanmış bir tecrübeye dayanan olayların nesilden nesile aktarılmasıyla meşhur olan, dilden dile aktarılırken de lafzının değişmemesi için son derece özen gösterilen, genellikle hakiki manası kastedilmeyip mecazen başka şeylere delalet eden ve benzetme kastıyla söylenen kalıplaşmış ifadelerdir. (Kızılkaya, 2014, s. 282)

Darbimesellerin söylenmesi, yaşanmakta olan bir konuyu daha önce yaşanmış başka bir konuya teşbih yapmak suretiyle iki olay arasında bir kıyas yapmak amacıyla. (Kızılkaya, 2014, s. 287) Bu vesileyle mevcut durum, önceki duruma kıyas edilerek yorumlanacak ve daha önceki olaydan elde edilen deneyim sayesinde yeni yaşanan durum daha anlaşılır hale gelecektir. Toplum içerisinde bazı sözler içerdiği anlam itibarı ile çok beğenilmesi sebebiyle kabul görülmekte ve halk tarafından içselleştirilmektedir. Bu kabulün doğal bir neticesi olarak ilgili sözler yeri geldikçe ağızdan ağıza dolaşmakta ve zamanla darbimesel haline gelmektedir. Bu meyanda Mütenebbî de şiirleri kendi toplumu içerisinde çok kabul gören kişiliklerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır.

Soyu Yemen Mezhic kabilesine dayanan Mütenebbî Kûfe'de dünyaya gelmiş ve öğrenimine orada başlamıştır. Daha sonra Karmati istilası sebebiyle Semâve çölüne göç etmek zorunda kalmış ve dil konusundaki asıl kazanımlarını oradaki bedevilerden elde etmiştir. İstila sonrası Kûfe'ye dönünce kendini şiir yazmaya adanmış ve arzuladığı şöhret ve serveti bu yolla elde etmeyi hedeflemiştir. Daha sonraları Bağdat'a giderek Ahfeş el-Asgar (ö. 316/928 [?]) ve Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) gibi dönemin en önemli dil âlimlerinden sarf, nahiv, belagat, edebiyat ve şiir dersleri alarak kendini yetiştirmiştir. (Durmuş, 2006, ss. 195-200) Asıl adı Ahmed b. Hüseyin olmasına rağmen kendisine yakıştırılan Mütenebbî lakabıyla tanınmıştır. İbn Cinnî (ö. 392/1002) onun bu lakapla anılmasının, taraftarsız ve yapayalnız kaldığını anlattığı bir şiirinde kendisini yalnız kalan peygamberlere benzetmesi sebebiyle olduğunu ileri sürmektedir. (S.e'âlibî, 1403/1983, s. 1/142) Ancak Mütenebbî'nin bu lakabı almasına sebep olarak onun peygamberlik iddia ettiğini söyleyenlerin yanı sıra, yalan ve zina benzeri büyük günahlardan şiddetle kaçınarak tıpkı bir peygamber gibi son derece takvalı bir hayat yaşamasını gösterenler de bulunmaktadır. (Tanâhi, 1423/2002, s. 1/218-219) Lakabının nedeni ihtilaf konusu olsa da Mütenebbî'nin şairlik yönü tartışma götürmeyecek kadar makbul ve muhkemdir. Bu sebeple de onun şiirlerinin arasından bazı dizeler dilden dile dolaşarak darbimesel haline gelmeyi başarmıştır.

İbn Abbâd (ö. 385/995), yazdığı risâlede Mütenebbî'nin hikmet ve mesel haline gelmiş 370'ten fazla beytini, Hâtimî (ö. 388/998) ise risâlesinde Aristo'dan esinlendiği 120 kadar vecize ve hikmet dizelerini açıklamıştır. (Durmuş, 2006, ss. 195-200) Darbimeseller konusunda genel olarak birkaç akademik çalışma olsa da özellikle Mütenebbî'nin darbimesel olmuş dizeleri hakkında zikredilen eserlerin dışında özgün bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, belirlenen çerçevenin dışına çıkmamak adına Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş dizelerinden günümüz Arap dünyasında en çok tedavülde olanlar ele alınacaktır. Bu sayede; alandaki boşluk doldurulmuş olacağı gibi, Mütenebbî'nin darbimesel halinde dillere destan olan dizeleri yine şiir diliyle Türkçeye tercüme edilecek ve şiir-

darbimesel bağlantı yönü ele alınarak ilim dünyasının dikkatlerine sunulmuş olacaktır.

1. Etimolojik Açıdan Darbimesel Tamlaması

Türkçede kullanılan darbimesel terimi Arapça "ضرب" fiili ve "مثل" kelimesinden oluşturulan bir tamlama olarak karşımıza çıkmaktadır. (Halil b. Ahmed, 1988, s. 7/30) Türkçe karşılığı "atasözü, ataların sözü" anlamında kullanılan bu terkip, (Akalin vd., 2011, s. 596) kelimesi kelimesine çevrilecek olursa "örnek vurmak" anlamına gelmektedir. Burada özellikle "vurmak" fiili, aslında "herhangi bir örneğin muhatabın zihnine tamamen yerleştirilmesi ve nakşedilmesi" anlamını içermesi nedeniyle kullanılmıştır. (E.-Huseyn A. b. F. el-Şazvîni İbn Fâris, 1979, s. 3/398) Türkçede madenî paraların basıldığı yer anlamına gelen darphane kelimesi de yine Arapça "ضرب" mastarından türetilmiştir. Keza bir nesnenin biçimlendirilmesi de darp edilmesiyle gerçekleşmektedir. (Kızılkaya, 2014, s. 283) Bu sebeple sözlüklerde ضرب kelimesine Türkçe "form" anlamındaki "الصيغة" manası da verilmektedir. (E.-Huseyn A. b. F. b. Z. el-Şazvîni er-Râzî İbn Fâris, 1399/1979, s. 3/398) Aynı kökten gelen darphane ile darbimesel terimleri arasında elbette bir ilişki bulunmaktadır. Darphanede basılan madenî paraların elden ele yayılıp sürekli tedavülde olması gibi darbimesellerin de dilden dile halkın arasında dolaşması bu iki ıstılah arasındaki ortak nokta olarak görülebilir. Yahut darphaneden kalıp halinde çıkan sikkelerin şekilleri kolay kolay değişmediği gibi darbimeseller de halk arasında sürekli kullanıldıklarından ve söylenmesinin üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hiç değişmediğinden benzeşmekte oldukları düşünülebilir. Tıpkı madenî paralar gibi darbimeseller de halkın zihnine kazınıp perçinleştiği için toplumsal hafızadan silinmesi kolay değildir. Yine Arapçada "ضرب" kelimesinin "şekillendirmek, belli bir forma sokmak" manasında kullanıldığına şahit olarak "karakter" anlamındaki "ضربية" kelimesi gösterilebilir. Zira "falan kimse yüce karakterlidir" anlamına gelen "فَلَانٌ كَرِيمٌ الضَّرْبِيَّةُ" ifadesinde de görüldüğü üzere herkesin kendine özgü, kolay kolay değişmeyen bir karakteri olması sebebiyle "ضربية" kelimesi karakter manasında kullanılmaktadır. Darbimesel ifadesinde kullanılan Arapça "ضرب" fiilinin kinaye yoluyla elde edilen anlamlarından bir diğeri de "hızlı bir şekilde yürümek"tir. (İbn Âdil, 1419/1998, s. 6/575; Râzî, 1420, s. 11/189) Nitekim Müseyyeb b. Ales (ö. hö. 48/575) bir şiirinde şöyle demiştir: (E.-Huseyn A. b. F. el-Şazvîni İbn Fâris, 1979, s. 3/398; İbn Kuteybe, 1368/1949, s. 2/936)

فَإِنَّ الَّذِي كُنْتُمْ تَحْدَرُونَ أَتُنْتَأَى عَيْونُ بِهِ تَضْرِبُ

"Hiç şüphesiz sizin korktuğunuz şeyler,

Casuslar tarafından bize hızlıca getirildiler."

Aslında "hızlı yürümek" anlamı ile bu fiilin gerçek anlamı olan "vurmak, dövmek" arasındaki ilinti şu şekilde düşünülebilir: Hızlı yürüyen kimse süratli oluşunun gereği olarak ayaklarını yere daha sert vurmakta ve adeta ayakları ile yeri dövmektedir. Bu sebeple "ضرب" fiiline "hızlı yürümek" anlamı yüklenmiş olması muhtemeldir.

Keza ضرب kelimesi "الصف من الأشياء" şeklinde "aynı sınıftan olan yahut bir şeyin farklı çeşitleri" anlamında kullanılmaktadır. (el-Cevherî, 1407/1987, s. 1/168) Bu kullanımla, darb kelimesi ve darbimesel tamlaması arasındaki ilişki daha belirgin hale gelmektedir. Çünkü darb ifadesinin "benzer, eşdeğer" anlamında olduğu düşünüldüğünde, "darbimesel" terkihi de "akıllara kazınan benzer olayı, eşdeğer olayı zikretmek, bu olaya misal olarak geçmişteki şu olayı vermek" şeklinde anlaşılacaktır.

2. Kur'ân'da Darp Kelimesi ve Darbimesel

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette "ضرب" kelimesi "ضرب في الأرض" eşdizimiyle "gezmek, dolaşmak", anlamında kullanılmıştır. (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet el-Müzzemmil 73/20) Aynı kelime eşdizimsiz haliyle bazen "yapmak, bina etmek", (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet el-Hadîd 57/13) bazen "(bir hususunu) ortaya atmak", (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet ez-Zuhuruf 43/58) bazen "mühürlemek, kapatmak", (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet el-Kehf 18/11) bazen "karakter haline getirmek", (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet Âl-i İmrân 3/112) bazen de "vurmak, dövmek" (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet Muhammed 47/27) manalarında kullanılmıştır. Büyük dil âlimi ve müfessir ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) Kur'an-ı Kerîm'de geçen "واضرب لهم مثلاً" ayetini "ومثل لهم مثلاً" şeklinde "örnek ver" manasında açıklamaktadır. (Zemahşerî, 1407, s. 4/7) Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan darbimesel kavramı da bu kabilden olup "örnek vermek" anlamında birçok ayette kullanılmaktadır. Buna misal olarak şu ayetler gösterilebilir:

"واضرب لهم مثلاً أصحاب القرية إذ جاءها المرسلون"

"Onlara (o) şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti." (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet Yâsîn 36/13)

Başka bir ayet-i kerime de ise şöyle buyrulmuştur:

"واضرب لهم مثل الحياة الدنيا كماء أنزلناه من السماء فاختلط به نبات الأرض فأصبح هشيماً تذروه الرياح وكان الله على كل شيء مُقْتَدِرًا"

"Onlara dünya hayatını şu örnekle anlat: Gökten su indiririz de onunla yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, sarmaş dolaş olur; sonunda kuruyarak rüzgârın savuracağı çerçöp hâline gelir. Allah'ın her şeyi yapmaya gücü yeter." (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, Ayet el-Kehf 18/45)

Yukarıda zikredilen ayetlerde de görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, insanların konuyu daha iyi anlayabilmesi amacıyla örneklendirmekte, darbimesel tamlaması daha çok "kafalara nakşedecek örnek vermek" manasında kullanılmaktadır.

3. Mütenebbî'nin Şiirlerinde Darbimesel

Arapçada nesir halinde darbimeseller olduğu gibi şiir halinde halkın zihninde yer etmiş darbimeseller de vardır. Mütenebbî bu manada şiirleri en çok revaç bulmuş şairler arasında yer almaktadır. Şairlik yönü son derece benimsenen Mütenebbî toplumda "büyük şair" olarak anılmıştır. Bundan dolayı Arap şiiri üzerinde onun ciddi bir etkisi görülmüş ve kendisinden sonra gelen Arap şairleri çeşitli ölçülerde onun tesirinde kalmıştır. (Durmuş, 2006, ss. 195-200) Fakihlerden muhaddislere, müfessirlerden dilcilere hemen herkes Mütenebbî'nin berceste şiirlerini dillerine pelesenk etmişlerdir. Hatta günümüz Arap dünyasında bile Mütenebbî'nin şiirleri darbimesel haline gelmiş, yediden yetmişe her kesimin zihninde ve gönlünde makes bulmuştur.

Mütenebbî; fakirinden zenginine, sıradan insanından devlet ricaline kadar halkın her kesimini iyi tanımaktadır. O, şiirlerinde genellikle medih ve mersiye başta olmak üzere hiciv, mesel ve tasvir gibi konuları işlemekte ve halk arasında şiirleri dilden dile dolaşmaktadır. (Durmuş, 2006, ss. 195-200) Bu tür konuların şiir gibi zor bir edebî sanatla hakkını verebilmenin yolu, hiç şüphesiz halkı her yönüyle tanımaktan geçmektedir. Böylesi büyük bir toplumsal kabul alan Mütenebbî, zaman zaman şiirlerinde kendisi ile iftihar etmekte, bazen birilerini övmekte, bazen yermekte, bazen de topluma nasihat

etmektedir.

3.1. Mütenebbî'nin Kendini Övdüğü Dizeler

Mütenebbî, halkının yanısıra kendi öz madenin de farkındadır. Sahip olduğu niteliği ve donanımını ifade ettiği şu dizeler onun darbimesel haline gelmiş beyitlerinden biri olmuştur: (Ebû Sa'd el-Amîdî, 1961, s. 122; İbn Vekî et-Tennîsî, 1994, s. 495; Şâhib, 1385/1965, s. 26; S.e'âlibî, t.y.-a, s. 50, 1403/1983, s. 1/162)

وَمَا أَنَا مِنْهُمْ بِالْعَيْشِ فِيهِمْ وَلَكِنْ مَعْدُنُ الذَّهَبِ الرَّغَامِ

“Ben onlardan biri değilim, sadece yaşıyorum onlarla,

Nitekim altın da topraktan çıkar, ama farkı var toprakla!”

Görüldüğü üzere Mütenebbî bu dizelerinde kendisinin sıradan biri olmadığını, son derece değerli bir insan olduğunu vurgulamaktadır. Bunu ifade etmek için de kendini topraktan çıkarılan altına benzetmektedir. Her ne kadar topraktan çıksa da altının toprakla eşdeğer olmadığı herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla kendisi de her ne kadar insanlarla beraber yaşasa da onlar gibi sıradan biri olmadığını ifade etmektedir. Günümüzde Arapların bu dizeleri, kendilerinin sıradan biri olmadıklarını ifade etmek ve sahip oldukları maddi-manevi değerlerle övünmek istedikleri zaman kullandıkları görülmektedir. Türkçede bu anlama yakın olabilecek “Altın yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz” atasözü bulunmaktadır. (Akalin vd., 2011) Bu atasözünde de aynı şekilde altının bulunduğu yerdeki materyallerden veya şartlardan etkilenmeyeceği, her şart ve ahvalde altın olarak kalabileceği ifade edilmektedir.

Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş kendisi ile ilgili dizelerinden birisi de şudur: (Şâhib, 1385/1965, s. 31; S.e'âlibî, 1401/1981, s. 111)

وَإِذَا أَنْتَكَ مَدَمَّتِي مِنْ نَاقِصٍ فَوَيْ الشَّهَادَةِ لِي بِأَيِّ كَامِلٍ

“Eğer kötülüyorsa beni sana eksikleri olan biri,

Bu benim kâmil bir insan olduğumun göstergesi.”

Mütenebbî bu şiirinde, şahsiyetsiz kimselerin mükemmel insanları çekemediklerini, onları kıskandıklarını ifade etmektedir. Binaen aleyh kıskanç kimseler iyi insanlar hakkında kötü söz sarf ettikleri zaman dikkate alınmamaları gerekir. Çünkü onların dedikleri şeyler hakikati yansıtmaz. Bilakis kişilikleri oturmadığı, kâmil ve mükemmel olan insanlara haset ettikleri için bu şekilde konuşurlar. Hatta onların kem sözleri kötiledikleri insanların, kendilerine yakıştırılan olumsuz vasıflara sahip olmalarının tam aksine çok iyi insanlar olduklarına tanıklık etmektedir. Mütenebbî'nin bu şiiri ile Ziyâ Paşa (1829-1880)'nın şu şiiri mana itibariyle benzeşmektedir:

“Erbâb-ı kemâli çekemez nakıs olanlar,

Rencide olur dîde-i huffâş ziyadan.”

Birçok eksik vasıfları olan kimseler, olgun ve kâmil insanları kıskanır ve onların varlığından rahatsız

olurlar. Tıpkı yarasanın ışıktan (ziya) rahatsız olduğu gibi, yarasa gözlüler de Ziya'dan rahatsız oluyorlar. (Çiftçi, 2017) Mütenebbî'nin bu dizeleri Türkçede "Meyve veren ağaç taşlanır" atasözü ile de eşleştirilebilir.

Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş dizelerinden birisi de şudur: (Ebû Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 138; İbn Fadlillâh el-Umerî, 1423, s. 15/22; Şâhib, 1385/1965, s. 32)

إِذَا لَمْ تَكُنْ نَفْسُ النَّسِيبِ كَأَصْلِهِ فَمَاذَا الَّذِي تُغْنِي كِرَامَ الْمَنَاسِبِ

"İnsanın kişiliğine yerleşmemişe necâbet,

Ne fayda eder ki, soyu dolu olsa asalet?"

Mütenebbî, bu şiirinde, insanın soyunun sopunun bir önemi olmadığını, kendi yaptığı güzel işlerin kendi kişiliğine değer katacağı hakikatini ifade etmektedir. Zira bir insanın soyu ne kadar asil olsa da kendisi bunu içselleştirmemişe ve necip bir yürek taşımyorsa bu hiçbir anlam ifade etmez. Nitekim Hz. Peygamber de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "مَنْ بَطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ" "Ameli bir kimseyi geriletirse nesebi onu ilerletemez." (Ceşşâş, 1405, s. 1/102; Ebû Dâvûd, 2009, s. 5/487; Hamza es-Sehmî, 1407/1987, s. 137; İbn Kırkûl, 1433/2012, s. 1/487; İbnü'l-Cevzî, 1421/2000, s. 1/79) Arapların meşhur şairi Nâbîga ez-Zübyânî de (ö. 604 [?]) aynı manayı ifade eden şu beyitleri söylemiştir: . (Belâzurî, 1417/1996, s. 9/88; Ebû Zeyd el-Kureşî, t.y., s. 78; Ebû Ubeyd, 1400/1980, s. 154; Hemedânî, 1884, s. 164; İbn Dureyd, 1411/1991, s. 544; İbn Kuteybe, t.y., s. 1/330; İbn 'Abdi Rabbih, 1404/1983, s. 2/148; Muberrred, 1421/2000, s. 8; Mufağdal b. Seleme, 1380/1960, s. 177; Mufağdal eđ-Đabbî, 1424/2003, s. 167; Mu'âviye b. Ebi Sufyân, 1996, s. 134; Şâhib, t.y., s. 2/271; Taberî, 1387/1967, s. 3/358)

نَفْسٍ عِصَامٍ سَوَدَتْ عِصَامًا وَجَعَلْتُهُ مَلِكًا هُمَامًا

وَعَلَّمْتُهُ الْكُرَّ وَالْإِفْدَامَا وَالْحَقَّقْتُهُ السَّادَةَ الْكِرَامَا

"Bizzat kendisidir İsam'ı İsam yapan,

Kılmıştır onu padişah, gönüllere taht kuran.

Öğretmiştir ona olmayı savaşta cevval ve atılğan,

İşte budur onu asil liderler arasına katan"

Burada şair sadece soyu ile övünenleri kınarken, İsam'ı ise kendi çabasıyla iyi bir insan olduğu için övmeye çalışmaktadır. Bu şiirde adı geçen İsam'ın zaman içerisinde Arapçada kavramlaştığı görölmektedir. Bu bağlamda Araplar, "Dedelerinin kemikleri ile övünme; sen İsam gibi kendi çabalarıyla asil bir insan ol" manasında "كُنْ عِصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا" şeklinde bir deyim kullanmaktadırlar. (el-Cevherî, 1407/1987, s. 5/1987) Ziya Paşa'nın şu dizeleri anlam itibarıyla yukarıdaki konu ile örtüşmektedir: (Pakalın, 1983, s. 654)

Bedasla necabet mi verir hiç üniforma,

Zerdûz palan ursan eşek yine eşektir.

Mütenebbî başka bir şiirinde aynı minvalde şöyle demektedir: (Aħmed eş-Şirvânî, 1324, s. 106; Ebû Naşr

el-Ḳaysî, 1284/1866, s. 192; Ḥasen el-Yûsî, 1401/1981, s. 2/255; İbn Cinnî, 1421/2000, s. 1/226; İbn Hicce el-Ḥamevî, 2004, s. 1/197; İbn Vekî' et-Tennîsî, 1994, s. 265; Muḳrî et-Tilimsânî, 1358/1939, s. 3/98; Râğîb el-Işfehânî, 1420, s. 1/407; Vaṭvât, 1429/2008, s. 13)

لَا بَقْوَمِي شَرَفْتُ بَلْ شَرَفُوا بِي وَبِنَفْسِي فَخَرْتُ لَا بَجْدُودِي

“Ben kavmimle değil, benimle şerefyâb oldu kavmim,

Ben dedelerimle değil kendimle övündüm her daim.”

Mütenebbî'nin bu dizelerinde ifade ettiği anlama Türkçede kullanılan “Mezar taşı ile övünülmez” atasözü kişinin ecdadı ile değil kendi yaptıkları ile övünmesi gerektiği anlamında eşdeğer olduğu düşünülebilir. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 280) Ayrıca “Ağaca dayanma kurur, insana dayanma ölür” atasözü; hayatta kişiye başkaları tarafından sağlanabilecek desteklerin belli bir süre için olacağından asl olan kişinin kendine dayanması ve kendine güvenmesidir anlamında kısmen bu darbimesele denk gelebilir. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., ss. 35-36) Zira Türkçede kullanılan bu atasözü de kişinin geçmişteki atalarıyla değil ancak kendi çabaları sayesinde elde ettiği değerler ile övünmesi gerektiğini ifade etmektedir. (Akalin vd., 2009)

3.2. Toplum Nasihat Ettiği Dizeler

Mütenebbî'nin bazı dizeleri, günlük hayatta toplumun yaptığı kasıtsız çeşitli hataları sonucu yaşadığı acıları hafifletme adına onlara çeşitli tavsiyeler ve nasihatler verme niteliğini taşımaktadır. Bazı dizeleri de onlara, yaşantıları esnasında karşılaşılabilecek sıkıntılı durumlarda nasıl davranmaları veya hayatın bazı gerçeklerine nasıl bakmaları gerektiği hususunda yönlendirici niteliktedir. Bu türe örnek olarak onun şu dizeleri verilebilir: (İbn Hicce el-Ḥamevî, 2004, s. 1/189; Ḳazvînî, t.y., s. 1/189; Muḥammed b. Eydemir, 1436/2015, s. 6/194; Şâhib, 1385/1965, s. 29; Yûsuf el-Bedî'î, 1308, s. 2/9)

دَلَّ مَنْ يَغْبِطُ الدَّلِيلَ بِعَيْشٍ رُبَّ عَيْشٍ أَخَفَّ مِنْهُ الْجَمَامُ

“Onursuz kimsenin yaşamına imrenen de onursuz olur,

Nice hayatlar vardır ki; ölüm onun yanında hafif kalır.”

Mütenebbî, bu dizelerinde onursuz bir yaşamın asla kabul edilmemesi gerektiğini vurgulamakta, hatta onursuz insanların yaşamına imrenmenin bile bir tür onursuzluk olduğunu ifade etmektedir. O, zilletle yaşamak yerine şerefli bir şekilde ölmeyi tercih ettiğini söylemektedir. Günümüzde Araplar arasında bu dizeler aynı şekilde, onursuz yaşamaktansa ölümün daha şerefli olduğu durumlarda darbimesel olarak kullanılmaktadır. Mütenebbî'nin benzer anlamda darbimesel haline gelmiş dizelerinden bir diğeri de şudur: (Ebû Hilâl el-‘Askerî, t.y.-a, s. 1/114, t.y.-b, s. 1/196; Ebû'l-‘Abbâs el-Muhellebî, 1424/2003, s. 2/223; İbn. Ḥamdûn, 1417, s. 1/280; Râğîb el-Işfehânî, 1420, s. 2/157; Şâhib, 1385/1965, s. 64; Usâme b. Munkız, t.y.-a, s. 281; Zehebî, 1427/2006, s. 14/389; ‘Ukberî, t.y., s. 1/163)

وَإِذَا لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمَوْتِ بُدُّ فَمِنَ الْعَجْزِ أَنْ تَكُونَ جَبَانًا

“Ölümden yoksa kaçışın,

Acziyettir korkak oluşun.”

Mütenebbî bu dizelerinde korkak yaşmaktansa ölmeyi tercih etmenin daha erdemli bir duruş olacağını vurgulamaktadır. Benzer bir manayı başka bir şiirinde de şu dizeleriyle ifade etmektedir: (Cerrâvî, 1991/1411, s. 1/703; İbn Hicce el-Hamevî, 2004, s. 1/197; İbn Vekî' et-Tennîsî, 1994, s. 261; Muhammed b. Eydemir, 1436/2015, s. 6/255; Se'âlibî, t.y.-a, s. 64; Yûsuf el-Bedî'î, 1308, s. 2/9)

عش عزيزاً أو مُتاً وأنت كريمٌ بين فرع القنا وخفق البؤود

“Ya asaletinle yaşa, ya da öl şeref içinde,

Mızrakların konuştuğu, bayrakların gölgesinde!”

Mütenebbî bu dizelerinde de yine insanın ezik ya da onursuz yaşamasındansa şerefi ile ölmenin insan şahsiyetine daha yakışır olduğunu ifade etmektedir. Kaynaklarda bu darbimeselin anlamını tam karşılayacak Türkçe bir atasözü bulunamamıştır. (Kuşçu & Kuşçu, t.y.) Fakat merhum M. Akif Ersoy (1873-1936)'un benzer anlamı ihtiva eden şu dizeleri bulunmaktadır: (Ersoy, 2021, s. 763)

“Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;

Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.”

Mütenebbî'nin topluma nasihat ederek onları yönlendirdiği, darbimesel haline gelmiş şiirlerinden birisi de şudur: (Şâhib, 1385/1965, s. 54)

الرأي قبل شجاعة الشجاعان هو أول وهى المحل الثاني

“Savaşta görüş sahibi olmak kahramanlıktan öncedir.

Zira taktik her şeyden önce gelir.”

Mütenebbî bu dizelerinde güçlü olmanın önemli olduğunu, ama zekânın kullanılmasının daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim savaş meydanında nice güçlü kimseler vardır ki, akıllarını kullanmadıkları için hezimete uğramışlardır. Bu mananın ehemmiyetini ifade sadedinde Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: " الحُزْبُ خِدْعَةٌ " "Savaş hiledir." (Ahmed b. Hanbel, 1416/1995, s. 2/107; Buḥârî, t.y., s. 4/401, 1422, s. 3/1102; Câhiz, 1332/1914, s. 177; Dârimî, 1436/2015, s. 1/1592; Hemmâm b. Munebbih, 1407/1987, s. 35; İbn Sa'd, 1410/1990, s. 8/363; İbnu's-Sikkît, 1423/2002, s. 90; Şeybânî, 1419/1999, s. 12; Tayâlisî, 1419/1999, s. 1/103; Vâkıdî, 1417/1997, s. 2/120) Türkçede bu anlamı ifade eden bir atasözü bulunamamıştır.

Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş topluma nasihat ettiği dizelerinden birisi de şudur: (Ebû Bekir el-Ḥârizmî, 1424/2003, s. 416; Ḥaṭîb el-Bağdâdî, 1422/2002, s. 5/164; İbn. Reşîk el-Ḳayravânî, 1401/1981, s. 1/222; Râğîb el-İşfehânî, 1420, s. 2/517; Şâhib, 1385/1965, s. 57; Se'âlibî, 1403/1983, s.

1/182)

كَفَى بَكَ دَاءٌ أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شَافِيَا وَحَسِبَ الْمَنَاءُ أَنْ يَكُنْ أَمَانِيَا

*“Ölümü kurtuluş olarak görmen, hastalık olarak yeter,
Ölümün umut olması kişiye ölümden beter!”*

Mütenebbî bu dizelerinde, insanın yaşama sevincine sahip olmasının onun hayata dair daima ümitvar olmasına bağlı olduğunu, kişi için en büyük yıkımın ümidini kesip yaşam sevincini kaybetmesinin olduğunu ifade etmektedir. Türkçede bu manaya uygun olabilecek “Umut fakirin ekmeğidir” atasözü bulunmaktadır. Bu sözde de asıl vurgulanmak istenen şey; “fakirin yaşaması için ekme ne kadar gerekli ise umut da aynı ölçüde gereklidir” manasıdır. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 381)

Mütenebbî'nin yine topluma nasihat bağlamında darbimesel haline gelmiş dilden dile dolaşan dizelerinden birisi de şudur: (İbn Hişâm el-Laḥmî, 1424/2003, s. 543; Meydânî, t.y., s. 1/150; Şâhib, 1385/1965, s. 63; Se‘âlibî, t.y.-a, s. 124, 1401/1981, s. 112, 1403/1983, s. 1/252)

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَسْتَهَي السُّفُنُ

*“İnsan hayatta her umduğunu edemez elde,
Rüzgâr bazen farklı yönden eser, gemiler istemese de.”*

Mütenebbî bu dizelerinde her zaman şartların insanın arzuladığı şekilde olmayacağını, dolayısıyla insanın hayatta her istedeğini elde edemeyişin son derece normal olduğunu vurgulamakta ve insanın bu yüzden hayata küsmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Mütenebbî'nin bu sözü aslında “*Yoksa insan (kayıtsız şartsız), her temenni ettiği şeye sahip mi olacaktır?*” (Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 2011, Ayet en-Necm 53/62) ayetinin mealine paralel bir anlam taşımakta, bu ayeti kendi ifadeleri ile yorumlamaktadır. Rüzgârın farklı yönden esmesi hayatın bittiği anlamına gelmez. Beden diri oldukça umut var demektir. Bu konuda Türkçede kullanılan “Çıkmadık candan umut kesilmez” ifadesi de bu düşünce ile eşdeğer niteliktedir. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 106)

Mütenebbî'nin topluma nasihat ettiği darbimesel haline gelmiş dizelerinden birisi de şudur: (İbn Kayyim el-Cevziyye, t.y.-b, s. 2/15; İbn Receb, 1424/2004, s. 244; Nuveyrî, 1423, s. 3/106; Şafedî, 1418/1998, s. 3/703; Şâhib, 1385/1965, s. 37; Se‘âlibî, t.y.-c, s. 145, t.y.-b, s. 186, 1401/1981, s. 111, 1403/1983, s. 1/253, 1319/1901, s. 254; Zehebî, 2003, s. 69/26)

وَإِذَا كَانَتِ النَّفُوسُ كِبَارًا تَجِبَتْ فِي مُزَادِهَا الْأَجْسَامُ

“Büyük hedefleri olunca nefislerin

Uğrunda yorulması gerek bedenlerin.”

Mütenebbî bu şiirinde üstün başarı elde etmek isteyen kimselerin, istediklerine ulaşmak uğruna çekeceği sıkıntılara göğüs germesi gerektiğini ifade etmektedir. Büyük işler peşinde olan kimse yoluna çıkan engellerden yılmak ve kaçmak yerine aksine onlarla savaşmalı, onları aşmalı, bu uğurda gelecek eza ve cefalardan da şikâyetçi olmamalıdır. Türkçede de bu anlamı karşılayan “Emek olmasa yemek olmaz” şeklinde bir atasözü bulunmaktadır. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 149) Mütenebbî'nin yukarıda zikredilen dizeleri İmam Şafî (ö. 204/820)'nin şu beyitleri ile paralellik arz etmektedir: (İbn ‘Acîbe,

1419, s. 1/265; İbn 'Arabşâh, 1421/2001, s. 363; İsbekbed Merzubân, 1287/1858, s. 114; İsmâ'il Hakkı Bursevî, t.y., s. 2/49)

بَقْدَرِ الْكَدِّ تُكْتَسَبُ الْمَعَالِي وَمَنْ طَلَبَ الْعُلَى سَهَرَ اللَّيَالِي

تَرْوُمُ الْعِزِّ ثُمَّ تَنَامُ لَيْلًا بَعُوضُ الْبَحْرِ مَنْ طَلَبَ اللَّالِي

“Ne kadar yorulursa insan o kadar yücelir,

Yükselmek isteyen gecelerini uykusuz geçirir.

İzzeti istersin, geceleri uyursun ama

İnci isteyen; gerek ki denize dala.”

İbn Hazm (ö. 456/1064) ise aynı anlamı şu dizeleri ile ifade etmektedir: (İbn Hazm, 1980, s. 1/101, 1987, s. 101)

وَأَسْتَلِذُّ بِلَائِي فِيكَ يَا أَمَلِي وَلَسْتُ غَنَّاكَ مَدَى الْأَيَّامِ أَنْصَرِفُ

إِنْ قِيلَ لِي تَتَسَلَّى عَنْ مَوَدَّتِهِ فَمَا جَوَابِي إِلَّا اللَّامُ وَالْأَلْفُ

“Ey umudum! Uğrunda tüm belalar tatlı gelir bana,

Senden asla vazgeçmem hayat boyunca.

Bana onun sevgisini unut denilirse şayet;

Cevabım “ha-yır” olur gayet net!”

Yukarıdaki beyitlerde İmâm Şâfiî, İbn Hazm ve Mütenebbî neredeyse aynı amaç ekseninde öğütler vermişlerdir. Bu da her nerede ve her ne zaman olursa olsun insan fitratının hiçbir zaman değişmediği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Yine Mütenebbî'nin şu dizeleri de aynı konuda darbimesel haline gelmeyi başarmıştır: (Ebû Sa'd el-'Amîdî, 1961, s. 99; Râğib el-İşfehânî, 1420, s. 1/524; Şâhib, 1385/1965, s. 49; Se'âlibî, 1403/1983, s. 1/43; Abdülkâhir el-Cürcânî, 1413/1992, s. 278)

عَلَى قَدْرِ أَهْلِ الْعَزْمِ تَأْتِي الْعَزَائِمُ وَتَأْتِي عَلَى قَدْرِ الْكِرَامِ الْمَكَارِمُ

“Elde edilir başarı, ne kadar azim sahibi olunursa,

Cömertlik yaptığın kadar güzellik gelir karşına.”

Görüldüğü üzere Mütenebbî bu dizelerinde de başarı, zafer ve üstünlüğün gösterilecek gayret ve azimle paralellik arz ettiğini ifade etmektedir. Bir kimsenin azimli olduğu ölçüde iyi işler başaracağını, cömert olduğu ölçüde de hayır yapıp güzellikler kazanacağını ifade etmektedir. Mütenebbî'nin bu dizelerindeki anlam Türkçede “Zahmetsiz rahmet olmaz” atasözü ile örtüşmektedir.(Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 423)

3.3. Hayatın Gaddarlığından Şikâyet Ettiği Dizeler

Mütenebbî zaman zaman şairlik yeteneğini içinde yaşadığı hayatın acımasız yüzüne doğru çevirerek isyanını dile getirmekte, toplumu bu meyandaki tespitleri ile uyarmaya ve onlara nasihat etmeye çalışmaktadır. Mütenebbî'nin günümüz Arap dünyasında darbimesel olarak kullanılmaya devam eden dizelerinden birisi şudur: (Huşrî el-Şayravânî, t.y., s. 1/312; Mâverdî, 1986, s. 354; Şâhib, 1385/1965, s. 30; Se'âlibî, 1403/1983, s. 1/255)

لَا يُعْجِبُنَّ مَضِيمًا حُسْنَ بَرَّتِهِ وَهَلْ يَرُوقُ دَفِينًا جُودَةَ الْكَفَنِ

“Horlanmış bir mazlum kıyafetinin güzelliğinden haz almaz

Zira kefeninin kaliteli olması ölünün umurunda olmaz.”

Mütenebbî, bu şiirinde hayatın acı yüzünü ortaya koyarak; toplumda itilmiş, ötekileştirilmiş ve hakları gasp edilmiş mazlumların, elinden alınan hakları geri verilmediği sürece ne giydiklerinin ya da ne yediklerinin bir önemi olmadığını vurgulamaktadır. Bir başka ifadeyle; hakkı gasp edilen ve en temel hakları elinden alınan insanların iç huzuru olmadığı sürece ne kadar kaliteli giysi giydiğinin bir önemi olmayacaktır.

Darbimesel haline gelen bu dizeler, aslında insanların dış görünüşündeki güzelliklerinin, içlerinin rahat olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bazen yüzler gülerken gönüllerin kırgın olup ağlayacağı hakikati göz önünde bulundurularak, insanların dış görünüşlerine bakıp karar vermenin isabetli olmayacağı anlaşılmaktadır. Nitekim ölü kimsenin kefeni ne kadar kaliteli ve güzel olursa olsun bu durum onun iyi olduğunun bir göstergesi değildir. Türkçede bu anlamı karşılayacak herhangi bir atasözü bulunmamıştır.

Mütenebbî'nin hayatın ve insanların acımasızlığına karşı darbimesel haline gelmiş uyarı niteliğine sahip dizelerinden birisi de şudur: (Ebû Bekir el-Hârizmî, 1418/1997, s. 167; İbn. Reşîk el-Şayravânî, 1401/1981, s. 2/165; Şâhib, 1385/1965, s. 44; Se'âlibî, 1403/1983, s. 1/238, 1319/1901, s. 255)

إِذَا رَأَيْتَ نُيُوبَ اللَّيْثِ بَارِزَةً فَلَا تَطَنَّ أَنْ اللَّيْثَ يَنْتَسِمُ

“Gördüğünde açık, aslanın dişlerini;

Sakin sanma sana gülümsediğini!”

Mütenebbî bu dizelerinde, her gülümseyenin samimi olduğunun sanılmaması gerektiğini ifade etmektedir. İnsanlara karşı çok iyi niyetli olanlar, gülümsediğini sandığı kişiler tarafından acımasızca yok edilebilir. Dolayısıyla insan çevresindekilere karşı daha uyanık ve daha tedbirli olmalıdır. Türkçede kullanılan “Her yüze güleni dost sanma” ve “her kuşun eti yenmez” atasözleri Mütenebbî'nin bu dizelerine emsal olarak gösterilebilir. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., ss. 198-201)

Mütenebbî'nin hayatın acımasızlığını ifade ettiği, darbimesel haline gelmiş dizelerinden birisi de şudur: (Haţţâbî, 1399, s. 100; İbn Kesîr, 1418/1997, s. 15/277; İbn Tağrıberdî, t.y., s. 3/341; Şâhib, 1385/1965, s. 32)

وَمِنْ نَكْدِ الدُّنْيَا عَلَى الْحَزِّ أَنْ يَرَى عَدُوًّا لَهُ مَا مِنْ صَدَاقَتِهِ بُدُ

“Özgür kimseye dünyanın çektiği çilelerden birisi;

Düşmanıyla dost olmak zorunda kaldığını bilmesi”

Mütenebbî bu dizelerinde insanın hayatta birçok sıkıntıya maruz kalabileceğini, ancak bu sıkıntılar arasında insana en acı gelenlerden birisinin de insanın hiç sevmediği kimseye veya düşmanına kerhen de olsa onu seviyormuş gibi davranması, onunla arkadaşlık etmesi ve onu idare etmek zorunda kalması olduğunu ifade etmektedir. Şairin bu dizeleri Hz. Peygamber'in şu hadisini hatırlatmaktadır:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْمُقَامَةِ فَإِنَّ جَارَ الْبَادِيَةِ يَتَحَوَّلُ

“Allah'ım ikametgâhımdaki kötü komşudan sana sığınırım. Zira çöldeki komşu göçer gider.” (es-Sa'lebî, 1422/2002, s. 27/511; İbn Ebü'd-Dünyâ, 1413, s. 69; İbn 'Âdil, 1419/1998, s. 19/469)

Hz. Peygamber bu hadis-i şerifinde sürekli yüz yüze bakmak zorunda olduğu komşusunun kötü bir insan olmasından Allaha sığınmaktadır. Çölde, yolda veya seferde kötü kimseyi idare etmek kolaydır. Çünkü böyle olan kimseler geçici olarak idare edilmek durumundadırlar. Ancak insanın sürekli yakınında olması gerekenler için durum bunun tam aksinedir. İstemediği halde onlara her daim katlanmak zorunda olan insan sürekli acı çekmek zorunda kalacaktır. Yine bu manayı teyit eden başka bir hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

إِنَّا لَنَكْثِرُ فِي وُجُوهِ أَقْرَامٍ وَنُضْحِكَ إِلَيْهِمْ وَإِنَّ قُلُوبَنَا لَتَلْعَنُهُمْ

“Bazı insanların yüzüne gülmek zorunda kalsak da kalplerimiz onlara lanet etmektedir.” Bu sözün hadis olmayıp Hz. Ebu'd-Derdâya (ö. 32/652 [?]) ait mevkuf bir hadis olduğunu söyleyen muhaddisler de vardır. (Beyhaķî, 1423/2003, s. 6/266; Ebû's-Şeyh, 1412/1992, s. 4/46; es-Sa'lebî, 1422/2002, s. 27/511; Hennâd b. es-Serî, 1406, s. 2/590; İbn Ebü'd-Dünyâ, 1413, s. 69, 1418/1998, s. 36; İbn Manzûr, 1402/1984, s. 20/41; Kurtubî, 1384/1964, s. 19/45; Muttakî el-Hindî, 1401/1981, s. 3/786)

Mütenebbî'nin yine hayatın soğuk yüzünü ve merhametsizliğini dile getiren ve darbimesel haline gelmiş beyitlerinden birisi de şudur: (Şâhîb, 1385/1965, s. 33)

دُو الْعَقْلِ يَشْقَى فِي النَّعِيمِ بِعَقْلِهِ وَأَخُو الْجَهَالَةِ فِي السَّقَاوَةِ يَنْعَمُ

“Akıllı kimse o kadar nimet varken etrafında, oluverir perişan,

Cahiller ise cehaletine rağmen nimetler içinde yüzer her an.”

Mütenebbî bu şiirinde, normal şartlarda akıllı kimselerin bolluk ve nimet içerisinde yüzmesi gerekirken; aksine talihsizlikleri sebebiyle sıkıntılarla boğuştukları ve sefalet içerisinde bir hayat sürdüklerini vurgulamaktadır. Akıllı insanlar hayatın sıkıntılarıyla boğuşadururken, cahil kimselerin bolluk ve refah içerisinde hayatlarını idame ettirdikleri, hak etmedikleri nimetlere gark oldukları görülmektedir. Mütenebbî'nin vurgulamış olduğu bu gerçeği meşhur ateist şair İbnu'r-Râvendî (ö. 301/913-14 [?]) daha isyankâr bir dille şu şekilde ifade etmektedir: (Semîn el-Halebî, 1417/1996, s. 4/150)

كَمْ عَاقِلٍ عَاقِلٍ أَعْيَتْ مَدَاهِبُهُ وَجَاهِلٍ جَاهِلٍ تَلْقَاهُ مَرْزُوقًا

هَذَا الَّذِي تَرَكَ الْأَوْهَامَ حَائِرَةً وَصَنَرَ الْعَالَمَ النَّخْرِيرَ زَنْدِيقًا

“Nice akıllı insanlar vardır ki çaresizlik içerisindeydirler,

Nice de cahiller vardır ki bakarsın rızık içerisinde yüzerler.

Budur işte gerçekten akıllara şaşkınlık veren,

Büyük âlim olanı bir anda zındığa çeviren!”

İmam Şafi’i (ö. 204/820) de âdeta bu şiire nazire kabul edilebilecek şekilde şöyle söylemiştir: (Bahâeddîn ‘Âmilî, 1418/1998, s. 2/83; Beyhakî, 1390/1970, s. 2/91; Ebû Nuaym el-İşfahâni, 1394/1974, s. 7/276; İbn Hibbân, t.y., s. 152)

كَمْ مِنْ قَوِيٍّ قَوِيٍّ فِي تَقْلِبِهِ مُهْدَبُ الرِّأْيِ عَنْهُ الرِّزْقُ مُنْحَرَفٌ
وَمِنْ ضَعِيفٍ ضَعِيفٍ الْعَقْلُ مُخْتَلِطٌ كَأَنَّهُ مِنْ خَلِيجِ الْبَحْرِ يَغْتَرَفُ
هَذَا دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْإِلَهَ لَهُ سِرٌّ خَفِيٌّ عَلَيْنَا لَيْسَ يَنْكَشِفُ

“Niceleri var ki hem güçlü hem fikir babası,

Görünce yol değiştirir rızık onları.

Nice kimseler de vardır ki kıt akıllı,

Denizden kepçe kepçe alır, boldur rızkı.

İşte budur Allah’ın hikmetinin delili,

Bizim bilemediğimiz, bizden gizlenen sırrı.”

İmâm Şâfiî’nin Mütenebbî’nin bu manadaki dizeleri ile benzer anlamı taşıyan bir başka dizeleri de şunlardır: (*el-Cevheru’n-Nefs fi Şi’ri’l-İmâm Muhammed b. İdrîs*, t.y., s. 15)

تَمَوْتُ الْأَسَدُ فِي الْغَابَاتِ جَوْعًا وَلَحْمَ الصَّيَّانِ تَأْكُلُهُ الْكِلَابُ
وَعَبْدٌ قَدْ بَنَامَ عَلَى حَرِيرٍ وَدُو نَسَبٍ مَفَارِشُهُ النَّزَابُ

Aslanlar ormanda açlıktan ölmekte,

Kuzu etini ise köpekler yemekte!

Köleler ipekler üstünde uyurken,

Asiller toprağı döşek etmekte!

Kim olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan bir şair de hayata sitem edercesine şu beyitleri söylemiştir: (ed-Dusûkî & Hindâvî, t.y., s. 1/706)

كَمْ عَالِمٍ يَسْكُنُ بَيْتًا بِالْكَرَا وَجَاهِلٍ لَهُ قُصُورٌ وَقُرَى

“Nice âlimler vardır ki oturur kiralık evde,

Saraylar ve köyler ise cahillerin elinde.”

Yukarıdaki dizelerin tamamında dünyadaki rızık ve imkân taksimatının kişinin çalışmasına göre değil, Allah'ın dilemesine göre olabileceği ifade edilmektedir. Türkçede bu anlama karşılık gelebilecek “Kısmet ise gelir Hint'ten Yemen'den, kısmet değilse ne gelir elden?” atasözü bulunmaktadır. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 248)

Mütenebbî'nin yukarıdaki beyitlerinden de anlaşılacağı üzere Mütenebbî hayatın tüm acı renkleriyle yüzleşmiş bir şair olarak elde ettiği tecrübeleri diğer insanlar ile paylaşmakta ve onları Türkçedeki “Düşenin dostu olmaz” atasözünde olduğu gibi hayatın ve insanların acımasızlığına karşı uyarmaktadır. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 136)

3.4. İnsanların Karakteristik Özelliklerine Değindiği Dizeler

Hayatın içinden gelen ve yaşamı boyunca toplumun hemen her kesimi ile yüzleşen Mütenebbî bazı dizelerinde insanların çeşitli karakter yapılarına değinmektedir. İnsanların iç dünyalarındaki düşünce yapılarını ifade ettiği dizelerin son derece anlamlı ve isabetli olması nedeniyle toplum nezdinde kabul görmüş ve dilden dile kullanılarak darbimesel haline gelmiştir.

Mütenebbî'nin, darbimesel haline gelmiş, bozuk karakterli insanlardan bahsettiği dizelerinden birisi sudur: (Ebû Zur'a el-'Irâkî, 1425/2004, s. 814)

وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرِيضٍ يَجِدُ مَرًا بِهَ الْمَاءِ الرَّالَالَا

“Kimin ağzı hastalıktan dolayı acı olur,

Şerbet gibi tatlı suyu bile acı bulur.”

Mütenebbî bu şiirinde bozuk karakterli insanların iyi şeylere karşı kör olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Bu tür kişilerin ruhen hasta olduğundan etrafındaki güzel şeylerden haz almak şöyle dursun, aksine onlardan rahatsız olabileceğini ifade etmektedir. Çünkü bu kimselerin iç dünyası iyi şeylerden haz alma yetisini kaybetmiştir. Mütenebbî de tat alma yetisini kaybetmiş kimsenin, bal gibi tatlı olan şerbeti acı veya tatsız bulabileceğini ifade ederek bu anlamı kastetmektedir. Diğer bir ifade ile güzel şeylerin tadını alabilmek için sağlam bir karaktere sahip olunması gerektiğini, bozuk seciyeye sahip kişilerin bu güzelliklerden tat alamaması o şeylerin tadının güzel olduğu hakikatini de değiştirmeyeceğini ifade etmektedir.

Hz. Peygambere yazdığı el-Bürde kasidesi ile meşhur olan İmam Bûsiri (ö. 695/1296 [?]) de bu anlamda şu dizeleri söylemiştir: (el-Bûşirî, 1374/1955, s. 197)

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمِيٍّ وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

“Göz hastalıklı ise inkâr eder güneşin ışığını,

Ağız hastalıklı ise alamaz yemeğin tadını”

İmam Bûsiri de bu beyitlerinde müşriklerin kaskançlık sebebiyle Kur'ân ayetlerini inkâr edebileceklerini,

ancak bu inkârın ayetlerin mucizeliğini ve doğruluğunu değiştirmeyeceğini ifade etmektedir. (Köroğlu, t.y., s. 224) Türkçede bu anlamı karşılayacak “Güneş, balçıkla sıvanmaz” atasözü bulunmaktadır. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 180)

Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş insan karakterinden bahsettiği dizelerinden birisi de şudur: (İbn. Hamdûn, 1417, s. 1/279; İbn Hişâm el-Laḥmî, 1424/2003, s. 541; Kalkaşandî, t.y., s. 2/207; Mâverdî, 1986, s. 134; Minhâcî, 1417/1996, s. 2/281; Munâvî, 1356/1937, s. 1/330; Şâhib, 1385/1965, s. 33; Tayyib Bâ Maḥreme, 1428/2008, s. 6/48; Usâme b. Munḳız, t.y.-b, s. 226; İmrânî, 1421/2000, s. 9/13)

وَالظُّلْمُ مِنْ شَيْمِ النَّفْسِ فَإِنْ تَجَدَّ دَا عَفَّةً فَلَيْلَةٌ لَا يَنْظِمُ

“Zulüm zaten insanların doğasında vardır,

Biri zulmetmiyorsa bil ki bir sebebe bağlıdır.”

Mütenebbî bu şiirinde insanların nefis sahibi olmaları ve ben odaklı yapıları nedeni ile doğuştan zulme meyyal olduklarını ifade etmektedir. Eğer bir kimse zulmetmiyor ve zalimce davranmıyorsa mutlaka ona mani olan bir nedenin olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifade ile bir insan eğer karşısındakine zalimce davranmıyorsa bunun nedeni ya gücü yetmediğinden veya bir şeylerden korktuğundan dolayıdır. Bu anlamı ifade eden Türkçede “kedinin kanadı olsaydı serçenin adı kalmazdı” şeklinde bir atasözü bulunmaktadır. Bu söz de Türkçede; “saldırganlar istediklerini yapabilecek durumda olsalardı, zayıfları kolaylıkla ortadan kaldırır, çıkarlarını rahatlıkla sağlarsalardı” anlamında kullanılan bir sözdür. (Akalin vd., 2011) Nitekim Hz. Peygamber de bu anlamda bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: “إِنَّ اللَّهَ يَزَعُ بِأَلْفَرَانٍ” “Allah Kur’an’la ortadan kaldırmadığı bazı yasakları iktidarın gücü ile ortadan kaldırır.” Bu hadis-i şerifin Hz. Osman’a ait mevkuf bir hadis olduğunu söyleyen muhaddisler de vardır. (Ahmed el-‘Âmirî, 1412, s. 60; Buhûti, t.y., s. 3/68; İbn Muflih, 1418/1997, s. 3/311; İbnu’l-Muneccâ, 1424/2003, s. 2/295) Ancak anlam itibarıyla aslında Mütenebbî'nin ifade etmek istediği tam da budur. Bazı insanlar, imanları zayıf olduğu için Allah’ın yasakladığı günahları işlemekten hiç çekinmezler. Böyle kimseler Kur’an-ı Kerim’i ibret nazarıyla okuyup suç işlemekten imtina etmezlerken; devletin cezalandırmasından aşırı derecede korkmaları sebebiyle günah işlemekten kaçınırlar.

Mütenebbî'nin farklı insan karakterlerinden bahsettiği ve darbimesel haline gelmiş dizelerinden birisi de şudur: (Bâkîllânî, 1997, s. 300; İbn Cinnî, 1420/1999, s. 2/64; İbn Ebî Zeyd, 1432/2011, s. 1/324; İbn Hubeyre, 1417, s. 1/206; Kiyâ'l-Herrâsî, 1405, s. 2/387; Şâhib, 1385/1965, s. 35)

وَكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلًا صَاحِبًا وَأَقْتَهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيمِ

“Niceleri vardır ki ayıplar doğru sözü,

Hâlbuki hastalıklı olan anlayışının kendi özü.”

Mütenebbî bu şiirinde bir kısım insanın sağduyusunu kaybetmesi nedeniyle hep kendi düşüncesinin doğru olduğunu, etrafındaki insanların düşüncelerinin yanlış olduğunu zannettiğini ifade etmektedir. Başka bir ifade ile doğru sözü anlamak için doğru anlayışa ihtiyaç vardır. Mütenebbî aslında bu dizelerinde Kur’an-ı Kerim’in şu ayetinin içerdiği anlamı ifade etmeye çalışmaktadır: “صَمٌّ بَكْمٌ غُمِّي فَهْمٌ لَا يَعْطَلُونَ” “Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; Bu yüzden (sağlıklı) düşünmezler.” (Kur’an-ı Kerim Meâli, 2011, Ayet el-Bakara 2/171)

Mütenebbî'nin farklı insan psikolojilerinden bahsettiği, darbimesel haline gelmiş bir başka dizeleri de şunlardır: (Şâhib, 1385/1965, s. 30)

كُلُّ جَلْمٍ أَتَى بِغَيْرِ أَقْدَانٍ حُجَّةٌ لَاجِيٌ إِلَيْهَا اللَّيَامُ

“Muktedir olmadığında müsamahakârmış gibi davranmak,

Alçakların sığındığı bir davranıştır ancak.”

Mütenebbî bu şiirinde insanları bağışladığını iddia eden kimsenin doğru söylemediğini, yalnızca elinde güç olmadığından onlara bir müeyyide uygulayamamakta fakat onlara sanki müsamahalı davranıyormuş gibi görüldüğünü ifade etmektedir. Bu davranışın son derece alçak bir davranış olduğunu belirtmektedir. Aslında o, bu beyitlerinde her türlü ceza vermeye muktedir olduğu halde bağışlama erdemliliğini göstermenin sadece asil insanların yapacağı bir davranış olduğunu söylemektedir. Mütenebbî'nin bu dizelerine paralel olarak Araplar, Emevî halifesi Ömer b. Abdulaziz (ö. 101/720)'in “Asıl bağışlama, gücün yettiği halde olan bağışlamadır” manasına gelen "العفو عند المقدرة" sözünü de kullanmaktadır. (İbn Ebü'd-Dünyâ, 1409/1989, s. 191) Yine aynı anlamda Araplar “Galip geldin, öyleyse affet” manasında فَاسْجِحْ ifadesini kullanmaktadır. Rivayete göre Hz. Ali Cemel savaşında muzaffer olunca Hz. Aişe ona; "ملكْتَ فَاسْجِحْ" “Galip oldun, öyleyse affet” der. Bunun üzerine Hz. Ali onu affeder ve yetmiş kadının muhafızlığı ile birlikte onu yolcu eder. (Ebû 'Ubeyd, 1400/1980, s. 154)

Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş insan karakterlerinden bahsettiği dizelerinden birisi de şudur: (Ebû'l-Abbâs el-Muhellebî, 1424/2003, s. 2/190; İbn Fağillâh el-'Umerî, 1423, s. 15/26; İbn Kıyım el-Cevziyye, t.y.-a, s. 1/113, 1416/1996, s. 1/278; İbn Vekî' et-Tennîsî, 1994, s. 682; İbnü'l-Cevzî, 1425/2004, s. 330; Muḥammed b. Eydemir, 1436/2015, s. 6/194; Şâhib, 1385/1965, s. 30; Şe'âlibî, t.y.-a, s. 122, 1403/1983, s. 1/250; Sıbt İbnul-Cevzî, 1434/2013, s. 2/402; Turtûşî, t.y., s. 82; Usâme b. Munkız, t.y.-a, s. 272)

مَنْ يَهْنُ يَسْهُلُ الْهَوَانُ عَلَيْهِ مَا لِحَرْحِ بَمَيِّتِ إِيْلَامِ

“Hor görülmek kolay gelir aşağılık kimseye,

Tıpkı yaranın acı vermediği gibi ölüye.”

Mütenebbî, bu şiirinde; alçaklığa alışık olan kimse için toplum tarafından aşağılanmak ona acı vermediği gibi aksine bu durumundan da gayet memnundur. Çünkü zillet onun bütün benliğini sarmıştır. Dolayısıyla aşağılık olan kimseler, onurlu kimseler gibi aşağılanmaya isyan etmezler. Mütenebbî onların bu durumunu, hissiyatını kaybetmiş olması sebebiyle ne kadar yara alırsa alsın hiçbir acı hissetmeyen ölü kimseye benzetmektedir. Türkçede bu anlama karşılık olabilecek “Arsızın yüzüne tükürmüşler, yağmur yağıyor” demiş.” atasözü bulunmaktadır. Bu da "arsız ne kadar ağır hakaret görse de aldırılmaz, pişkinliğe vurur" anlamında kullanılan bir atasözüdür. (Akalin vd., 2011)

Mütenebbî'nin darbimesel haline gelmiş insan karakterlerinden bahsettiği dizelerinden birisi de şudur: (Gazzâlî, t.y., s. 3/242, 1961, s. 186; Hısrî el-Kayravânî, t.y., s. 4/1151; Kalkaşandî, t.y., s. 2/337; Şâhib, 1385/1965, s. 31; Şenterînî, 1978-1981, s. 6/864; Tîbî, 1417/1997, s. 10/3281; Turtûşî, t.y., s. 199)

وَمَنْ يُنْفِقِ السَّاعَاتِ فِي جَمْعِ مَالِهِ مَخَافَةَ فَقْرٍ فَأَلْذِي فَعَلَ الْفَقْرُ

“Fakirlik korkusuyla zamanını mal devşirmeye harçayanın,

Yaptığı şey aslında ta kendisidir fakirliğin.”

Mütenebbî, bu beyitlerinde fakirlik korkusuyla hayat kalitesinden ödün veren, anlamsız yere çileli hayata talip olan ve ömrünü zenginlik elde etmek için yıpratılan kimsenin aslında fakir bir şekilde hayat sürdüğünü ifade etmektedir. Çünkü kişi zenginleşmek için durmadan mal biriktirmekte ve bu süre zarfında yokluk içerisinde yoksul bir hayat sürmek zorunda kalmaktadır. Halbuki insan kazandığı para ile hayatını idame ettirmeye çalışmalı; hayatında huzurlu ve mutlu olmalıdır. Huzursuz ve sağlıksız olduktan sonra zengin olmanın hiçbir anlamı yoktur. Aksine böyle bir zenginliğin kişiye yük olmaktan öteye geçmeyeceğinin altı çizilmektedir.

Mütenebbî'nin darbımesel haline gelmiş yine insanların karakterlerinden bahsettiği dizelerinden birisi de şudur: (Ebû Bekir el-Ĥârizmî, 1418/1997, s. 451; Ebû Sa‘d el-‘Amîdî, 1961, s. 59; İbn Ebî'l-Ĥadîd, t.y., s. 4/100; İbn. Furrece, 1987, s. 124; İbnü's-Şecerî, 1405/1984, s. 147; İsbekbed Merzubân, 1287/1858, s. 157; Meydânî, t.y., s. 1/14; Şâhib, 1385/1965, s. 48; Se‘âlibî, 1401/1981, s. 111; Tîbî, 1434/2013, s. 2/535)

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّيْمَ تَمَرَدًا

“Asil insana ikram edersen dönüşüverir kölene,

Adi birine ikram edersen çıkverir tepene!”

Mütenebbî bu şiirinde, iyilik yapacak kimselerin karşısındakini tartması gerektiğini ifade etmektedir. Yapılan iyiliğin değerini ancak asil insanların bilebileceğini, adi insanlara iyilik yapıldığında iyiliğe karşı nankörlük yapacaklarını ve hatta yapılan iyiliğe kötülükle karşılık verebileceklerini söylemektedir. Dolayısıyla iyiliğin asil kimselere yapılması gerektiğini; zira onlar kendilerine iyilik yapanlara ziyadesiyle minnettar olacaklarını vurgulamaktadır. Türkçede bu manayı ifade eden “Çingeneye beylik vermişler, önce babasını kesmiş” atasözü bulunmaktadır. Bu söz de hem yetki verilirken, hem de iyilik yapılırken asil insanların seçilmesi gerektiği; aksi takdirde yapılan iyiliğin sahibine kötülük olarak döneceğini ifade etmektedir. (Kuşçu & Kuşçu, t.y., s. 108) Ebu'l-Feth el-Büstî (ö. 400/1010) de şöyle ifade etmiştir: (Aĥmed eş-Şirvânî, 1324, s. 176; Demîrî, 1424, s. 1/250; Ebû'l-Feth el-Bustî, 1404/1984, s. 36; İtlîdî, 1425/2004, s. 266; Muĥsin b. ‘Alî et-Tenûĥî, 1391/1971, s. 2/111; Tâcuddîn es-Subkî, 1413, s. 5/295; Zehabî, 2003, s. 28/47; ‘Abdul‘azîm el-Munzirî, 1388/1968, s. 1/233)

أَحْسِنُ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعِيدُ قُلُوبَهُمْ فَطَالَمَا اسْتَعَيْدَ الْإِنْسَانَ إِحْسَانٌ

“İnsanlara iyilik yap ki gönüllerini kazanasın,

Zira insanı iyilik esir eder, bilesin.”

Züheyr b. Ebu Sulmâ (ö. 609 [?]) da bu manayı şu beyitleri ile dile getirmiştir: (Ebû Hilâl el-‘Askerî, t.y.-a, s. 1/525; Ebû ‘Abdullâh ez-Zevzenî, 1423/2002, s. 150; Ebû ‘Amr eş-Şeybânî, 1422/2001, s. 210; Muştafa vd., t.y., s. 2/1487)

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ يَكُنْ حَمْدُهُ دَمًا عَلَيْهِ وَيُنْمَم

“Layık olmayana iyilik yapan kimse,

Yerilir, övülmesi gerektiği halde.”

Mütenebbî'nin farklı insan karakterlerine değindiği darbimesel haline gelmiş dizelerinden birisi de şudur: (Ebû Sa'd el-'Amîdî, 1961, s. 62; Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 204; Hısrî el-Şayrânî, t.y., s. 1/154; İbn Cinnî, t.y., s. 3/321; İbn. Furrece, 1987, s. 239; Şâhib, 1385/1965, s. 53; Se'âlibî, 1403/1983, s. 1/254)

وَإِذَا مَا خَلَا الْجَبَانَ بِأَرْضِ طَلَبَ الطَّعْنَ وَحَدَّهَ وَالنَّزَالَ

“Korkak, meydanı boş bulduğu zaman,

Düelloya çağırır, olur tek başına kahraman.”

Mütenebbî bu dizelerinde korkak kimselerin köşe bucak savaştan kaçtıklarını ama alanı boş buldukları zaman da kahramanlık tasladıklarını ifade ederek korkak kimseleri alaylı bir dille hicvetmektedir. Bu şiirde ifade edilmek istenen manayı İmrân b. Hittân (ö. 84/703)'a ait olduğu rivayet edilen bir şiirde söyle dile getirilmiştir: (Halîfe b. Hayyât, 1397/1977, s. 274; İbn Hâleveyh, 1413/1992, s. 2/410; İbn Kuteybe, 1413/1992, s. 1/411; İbnü'l-Cevzî, t.y., s. 213; Zemaşşerî, 1407, s. 1/78; 'Abdulğani el-Ezdî, 1410, s. 73)

أَسَدٌ عَلِيٌّ وَفِي الْخُرُوبِ نَعَامَةٌ فَتَخَاءُ تَنْفِرُ مِنْ صَفِيرِ الصَّافِرِ

“Bana aslan kesiliyorsun, ama savaşta deve kuşusun sanki,

Ödü patlamışcasına kaçan, ıslık çaldığında biri!”

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere Mütenebbî, insanların çok çeşitli karakterleri olduğunu vurgulamakta ve toplumun dikkatlerini bu yöne çekerek adeta onları uyarmaktadır.

Mütenebbî'nin gerek kendini övdüğü, gerek hayatın acımasızlığını dile getirdiği, gerek farklı insan karakterlerinden bahsettiği, gerekse toplumun hayat boyu karşılaşacağı problemlerin çözümüne yönelik öğüt verdiği dizeleri Arap halkı tarafından benimsenmiş ve muktezây-ı hâle göre kullanılmıştır. Belli ki şairin yaşadığı yer, ait olduğu toplum, sahip olduğu din ve konuştuğu dil ne kadar farklı olursa olsun; insanın karşılaştığı problemler, yaşadığı acılar ve bu acılar neticesinde elde ettiği tecrübeler hep aynıdır. Çalışmada Mütenebbî'nin şiirlerine paralel anlam taşınması nedeniyle sunulan diğer Arap şairlerin dizeleri ve benzer anlamlardaki Türk atasözleri bu savı doğrular niteliktedir.

Sonuç

Darbimeseller bütün dillerin anlatım üslubuna çeşitlilik kazandıran ifade kalıplarıdır. Sahip olduğu kelime sayısı bakımından dünya dillerinin en zenginlerinden biri sayılan Arapça, darbimeseller açısından da oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Arapçada nesir şeklinde darbimeseller olduğu gibi şiir halinde kalıplaşmış darbimeseller de vardır. Bu bağlamda Arap şairlerinin en meşhurlarından biri olan Mütenebbî'nin şiirlerinden bazıları, Arapların dilinde yaygın bir şekilde dolaşan darbimeseller haline gelmiştir.

Çalışmada bu şiirlerden hikmet ve nasihat içerikli olmaları sebebiyle halkın dilinde yaygın olarak kullanılan dizeler tercih edilmiştir. Bu dizeler içerdiği anlam bakımından konulara ayrılarak farklı

başlıklar altında ele alınmıştır. Mütenebbî'nin bu beyitleri, muhataba şiirin Arapça aslındaki edebi hazzını bir nebze aktarabilmek amacıyla manzum bir dille Türkçeye tercüme edilmiştir. Dizelerin manzum olarak çevirisi yapılırken mümkün mertebe aslına sadık kalınmaya gayret edilmiştir. Ayrıca Türkçede bu dizelere anlam bakımından yakınlık arz eden atasözleri tespit edilerek, okuyucunun muhtevayı daha iyi idrak edebilmesi hedeflenmiştir. Keza, kafiye kaygısı nedeniyle manzum tercümenin ifade sınırlılığı göz önünde bulundurularak dizeler, nesir ifadelerle kapsamlı bir şekilde izah edilmiştir.

Bu çalışmada şiirlerle mana açısından paralellik arz eden ayet ve hadislerle işaret edilmiş, Mütenebbî'nin bazı beyitlerini iktibas yahut telmih yoluyla Kur'an-ı Kerim'den veya hadislerden esinlenerek kaleme aldığı tespit edilmiştir. Zaman zaman Mütenebbî'nin etkilediği veya etkilendiği şair ve şiirlere işaret edilmiş, ilgili şiirin Arapça aslı yazılarak manzum bir üslupla Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Bu vesileyle, Mütenebbî gibi dizeleri darbimesel haline gelen başka Arap şairlerin de olduğu gerçeği ortaya konulmuştur. Mütenebbî'nin içinde yaşadığı toplumun acılarıyla yoğrulmuş olması, onun dizelerinin diğer şairlere nazaran halk arasında darbimesel haline gelecek kadar ön plana çıkmasının nedenleri arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra, Mütenebbî'nin şiirlerinin maşeri vicdanda makes bulması ve asırlar boyu ilk günkü tazeliğini koruması; onun edebi anlamda sahip olduğu güçlü ve etkili ifade tarzının bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada değinilen Mütenebbî'nin hikmet yüklü dizelerine anlamsal açıdan benzeşen Arap ve Türk şairlerinin şiirleri, insanlığın hayata dair acılarının, sevinçlerinin ve değer yargılarının ne kadar evrensel olduğu sonucunu kanıtlar niteliktedir.

Bu çalışmada Mütenebbî'nin darbimesel haline gelen berceste beyitlerinden bir demet derlenip, bu alanın araştırmacılarının dikkatine sunulmuştur. Böylece Arap edebiyatının şiirsel zevkini tatmak ve klasik Arap şiirinin şaheseri konumunda olan meşhur dizeleri Türkçedeki manzum ve nesir çevirileri ile birlikte okuyarak edebi meleke kesbetmek isteyenlerin istifade edebileceği bir çalışma ortaya konulmuştur. Ayrıca bu makalenin, diğer şairlerin darbimesel haline gelen dizelerinin de birer akademik çalışma konusu olabilmeleri hususunda örneklik teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, E. 'Abdullâh A. b. M. b. Hanbel eş-Şeybânî. (1416/1995). *El-Müsned* (1-8). Dâru'l-Ĥadîs.
- Ahmed el-Âmirî, A. b. 'Abdu'l-K. b. S. el-Ġazî el-Âmirî. (1412). *El-Ceddu'l-Ĥas'îs fi Beyâni mâ leys bi'Ĥadîs*. y.y.
- Ahmed eş-Şirvânî, A. b. M. b. 'Alî b. İ. el-Enşârî eş-Şirvânî. (1324). *Nefhatu'l-Yemen fi mâ Yezûl bi Zikrihi's-Şecen*. y.y.
- Akaln vd., Ş. H. (2009). Güncel Türkçe Sözlük. İçinde *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Akaln vd., Ş. H. (2011). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (11. bs, 1-1). Türk Dil Kurumu.
- Altuntaş, H., & Şahin, M. (Çev.). (2011). *Kur'an-ı Kerîm Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aydın, S. (2013). Kültürel bir miras olarak atasözlerinin kullanımı üzerine Türkçe öğretmenlerinin görüşleri. *CIU Cyprus International University folklor/edebiyat*, 19(75), 173-192.
- Bahâeddîn Âmilî, B.-D. M. b. Huseyn b. 'Abdişşamed el-Ĥâris î el-Âmilî el-Hemezânî. (1418/1998). *El-Keşkül* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Bâkillânî, E. B. M. b. et-Ṭayyib el-Bâkillânî el-. (1997). *İcâzu'l-Kur'ân*. y.y.
- Belâzûrî, A. b. Y. b. C. el-. (1417/1996). *Ensâbu'l-Eşraf* (1-13). Dâru'l-Fikr.
- Beyhakî, E. B. A. b. el-Ĥüseyn b. 'Alî el-Ĥüsrevcirdî el-. (1390/1970). *Menâkıbu's-Şâfiî* (1-2). y.y.
- Beyhakî, E. B. A. b. el-Ĥüseyn b. 'Alî el-Ĥüsrevcirdî el-. (1423/2003). *Şu abu'l-Îmân* (1-14). Mektebetu'r-Ruşd.
- Buĥârî, E. 'Abdullâh M. b. İ. b. İ. el-Buĥârî el-. (t.y.). *Et-Târîhu'l-Kebîr* (1-8). Dâiratü'l-Me'ârifil-'Os mâniyye.
- Buĥârî, E. 'Abdullâh M. b. İ. b. İ. el-Buĥârî el-. (1422). *El-Câmi u's-şahîh* (1-9). Dâru Ṭavki'n-Necât.
- Buhûtî, M. b. Y. b. Şalâhuddîn b. Ḥasen el-Hanbelî el-. (t.y.). *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'* (1-6). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Câhîz, E. 'Os mân 'Amr b. B. b. M. (1332/1914). *Et-Tâc fi Ahlâki'l-Mulûk*. y.y.
- Cerrâvî, E.-'Abbâs A. b. 'Abdisselâm et-Tâdelî el-. (1991/1411). *el-Ĥamâsetu'l-Maġribiyye: Muĥtaşaru Kitâbi Şafveti'l-Edeb ve Naĥbeti Dîvânî'l-Arab* (1-2). Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır.
- Çeşşâs, E. B. A. b. 'Alî er-Râzî el-. (1405). *Âhkâmu'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi't-Turâs'l-Arabî.
- Çiftçi, İ. (2017). Ziya Paşa'nın Aynasından. *İlkadım Dergisi*, 343. <https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/ziya-pasa-nin-aynasindan-1912>
- Dârimî, E. M. 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. (1436/2015). *El-Musned* (1-2). Dâru't-Ta'sîl.
- Demîrî, E.-B. M. b. M. ed-. (1424). *Ĥayâtu'l-Ĥayevân el-Kubrâ* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Durmuş, İ. (2006). Mütenebbî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 195-200). TDV Yayınları.
- Ebû Bekir el-Ĥârizmî, E. B. M. b. el-'Abbâs el-Ĥârizmî. (1424/2003). *El-Ems'ûlu'l-Muvellede*. el-Mecme'u's.-S.ekâfi.
- Ebû Bekir el-Ĥârizmî, E. B. M. b. el-'Abbâs el-Ĥârizmî. (1418/1997). *Mufîdu'l-Ulûm ve Mubidu'l-*

Humûm. el-Mektebetu'l-Unşuriyye.

- Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş'as es-Sicistânî. (2009). *Sunenu Ebî Dâvûd* (1-7). Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Ebû Hilâl el-Askerî, E. H. el-Hasen b. 'Abdullâh. (t.y.-a). *Cemheretu'l-Ems âl* (1-2). Dâru'l-Fikr.
- Ebû Hilâl el-Askerî, E. H. el-Hasen b. 'Abdullâh. (t.y.-b). *Dîvânu'l-Me ânî* (1-2). Dâru'l-Ceyl.
- Ebû Naşr el-Kaysî, E. N. el-F. b. M. b. 'Ubeydi'llâh b. Hâkân b. 'Abdullâh. (1284/1866). *Qalâ idu'l-Akyân*. y.y.
- Ebû Nuaym el-İşfahânî, E. N. A. b. 'Abdillâh b. İ. el-İşfahânî. (1394/1974). *Hilyetu'l-Evliyâ' ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ'* (1-10). Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ebû Sa'd el-Amîdî, E. S. M. b. A. b. M. el-Amîdî. (1961). *El-İbâne an Serikâti'l-Mutenebbî Lafzen ve Manen*. y.y.
- Ebû Zeyd el-Kureşî, E. Z. M. b. E.-Hattâb el-Kureşî. (t.y.). *Cemheretu Eş'ârî'l-Arab*. y.y.
- Ebû Zur'a el-İrâkî, E. Z. A. b. 'Abdurrahîm el-Mısrî. (1425/2004). *El-Ğays u'l-Hâmi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*. y.y.
- Ebû 'Abdullâh ez-Zevzenî, E. 'Abdullâh Huseyn b. A. b. Huseyn ez-Zevzenî. (1423/2002). *Şerhu Muallaqâti's-Seba*. y.y.
- Ebû 'Amr eş-Şeybânî, E. 'Amr İ. b. M. (1422/2001). *Şerhu'l-Muallaqâti't-Tisa*. y.y.
- Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, E. 'Ubeyd 'Abdullâh b. A. el-Endelusî. (1971). *Faşlu'l-Makâl fi Şerhi Kitâbi'l-Ems âl*. y.y.
- Ebû 'Ubeyd, E. 'Ubeyd Kâsım b. S. b. 'Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. (1400/1980). *El-Ems âl*. y.y.
- Ebû'l-Fetḥ el-Bustî, E.-F. 'Alî b. M. (1404/1984). *Kaşîdetu Unvânî'l-Hikem*. y.y.
- Ebû'l-Abbâs el-Muhellebî, E.-Abbâs A. b. 'Alî b. M. 'İzze'd-D. el-Ezdî el-Muhellbî. (1424/2003). *El-Meâhiz alâ Şurrâhi Dîvânî Ebî't-Ṭayyib el-Mutenebbî* (1-5). Merkez el-Melik Fayşal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.
- Ebû's-Şeyḥ, E. M. 'Abdullâh b. M. el-Işbehânî. (1412/1992). *Tabakâtu'l-Muhaddis in bi İşbahân ve'l-Vâridine aleyhâ* (1-4). Mu'essesetu'r-Risâle.
- ed-Dusûkî, M. b. 'Arefe ed-D., & Hindâvî, A. (t.y.). *Hâşiyetu'd-Dusûkî alâ muhtaşari'l-me'anî. el-Mektebetu'l-asriyye*.
- el-Bûşırî, Ş. E. A. M. b. S. (1374/1955). *Dîvânu'l-Bûşırî*. Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- el-Cevherî, E. N. İ. b. H. el-Fârâbî. (1407/1987). *Tâcü'l-Luğa ve Şihâhu'l-Arabiyye* (4. bs, 1-6). Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- Ersoy, M. A. (2021). *Safahat*. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- es.-S'alebî, E. İ. A. b. M. b. İ. (1422/2002). *El-Keşf ve'l-Beyân* (1-10). Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Gazzâlî, H.-İ. E. Hâmid M. b. M. el-. (t.y.). *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn* (1-4). Dâru'l-Marife.
- Gazzâlî, H.-İ. E. Hâmid M. b. M. el-. (1961). *Miyâru'l-İlm fi'l-Mantık*. y.y.
- Halîfe b. Ḥayyât, E. 'Amr Halîfe b. Ḥayyât el-Uşfurî. (1397/1977). *Târîhu Halîfe b. Ḥayyât*. Mu'essesetu'r-Risâle.

- Halîl b. Aĥmed, E. 'Abdurrahmân el-Ĥalîl b. A. el-Ferâhîdî el-. (1988). *Kitâbu'l-Ayn* (1-8). Mektebetu'l-Hilâl.
- Ĥamza es-Sehmî, E.-Ĥâsım Ĥamza b. Y. el-Curcânî. (1407/1987). *Târîĥu Curcân*. y.y.
- Ĥasen el-Yûsî, E. 'Alî N.-D. el-Ĥasen b. M. b. M. el-Yûsî el-. (1401/1981). *Zehru'l-Ekem fî'l-Ems'âl ve'l-Ĥikem* (1-3). eş-Şirketu'l-Cedîde; Dâru's-Sekâfe; Dâru'l-Beydâ.
- Ĥaĥĥb el-Baĥdâdî, E. B. A. b. 'Alî b. S. el-Baĥdâdî. (1422/2002). *Târîĥu Baĥdâd* (1-16). Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî.
- Ĥaĥĥâbî, E. S. Ĥamd b. M. b. İ. b. el-Ĥaĥĥâb el-Bustî el-. (1399). *El-Uzle*. el-Maĥba'atu's-Selefiyye.
- Hemedânî, E. M. el-Ĥasan b. A. b. Y. el-. (1884). *Şifatu Cezîreti'l-Arab*. Matba'atu Brill.
- Hemmâm b. Munebbih, E. U. H. b. M. es-Şan'ânî. (1407/1987). *Şaĥîfetu Hemmâm b. Munebbih*. Dâru 'Ammâr.
- Hennâd b. es-Serî, E.-S. H. b. es-Serî el-Kûfî. (1406). *Ez-Zuhd* (1-2). Dâru'l-Ĥulefâ.
- Ĥuşrî el-Ĥayravânî, E. İ. İ. b. 'Alî b. T. el-Enşârî el-Ĥuşrî el-. (t.y.). *Zehru'l-Âdâb ve S'emeru'l-Elbâb* (1-4). Dâru'l-Ceyl.
- İbn Cinnî, E.-F. 'Os mân b. C. el-Mevşilî el-Baĥdâdî. (t.y.). *El-Ĥaşâiş* (1-3). el-Heyetu'l-Mışriyye.
- İbn Cinnî, E.-F. 'Os mân b. C. el-Mevşilî el-Baĥdâdî. (1420/1999). *El-Muĥteseb fî Tebyîni Vucûhi Şevâzi'l-Ĥarâât ve'l-Îdâĥi anĥâ* (1-2). Vezâratu'l-Evĥâf.
- İbn Cinnî, E.-F. 'Os mân b. C. el-Mevşilî el-Baĥdâdî. (1421/2000). *Sirru Şinâati'l-Îrâb* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Dureyd, E. B. M. b. el-Ĥasen b. D. el-Ezdî. (1411/1991). *El-İştikâk*. y.y.
- İbn Ebî Zeyd, E. M. 'Abdullâh b. E. Z. el-Ĥayravânî. (1432/2011). *Ez-Zeb an Mezĥebi'l-İmâm Mâlik* (1-2). y.y.
- İbn Ebî'l-Ĥadîd, 'Abdulĥamîd b. Hibetullâh b. Muĥammed b. el-Ĥuseyn. (t.y.). *El-Feleku'd-Dâir ale'l-Mes'elis-Sâir*. y.y.
- İbn Ebü'd-Dünyâ, E. B. 'Abdullâh b. M. b. 'Ubeyd el-Ĥureşî el-Baĥdâdî. (1413). *El-Ĥilm*. y.y.
- İbn Ebü'd-Dünyâ, E. B. 'Abdullâh b. M. b. 'Ubeyd el-Ĥureşî el-Baĥdâdî. (1409/1989). *Et-Tevâdu' ve'l-Ĥumûl*. y.y.
- İbn Ebü'd-Dünyâ, E. B. 'Abdullâh b. M. b. 'Ubeyd el-Ĥureşî el-Baĥdâdî. (1418/1998). *Mudârâtu'n-Nâs*. y.y.
- İbn Faĥlillâh el-Umerî, A. b. Y. b. F. el-Ĥureşî el-Adevî Ş. (1423). *Mesâliku'l-Ebşâr fî Memâliki'l-Emşâr* (1-27). el-Mecme'u's-Sekâfî.
- İbn Fâris, E.-Ĥuseyn A. b. F. el-Ĥazvînî. (1979). *Mucemu Mekâyisi'l-Luĥa* (1-6). Dâru'l-Fikr.
- İbn Fâris, E.-Ĥuseyn A. b. F. b. Z. el-Ĥazvînî er-Râzî. (1399/1979). *Mucemu Mekâyisi'l-Luĥa* (1-6). Dâru'l-Fikr.
- İbn Furrece, M. b. Ĥamad b. M. b. 'Abdullâh b. M. b. F. el-Burûcerdî. (1987). *El-Fethu alâ Ebî'l-Fethi*. y.y.
- İbn Ĥâleveyh, E. 'Abdullâh el-Ĥuseyn b. A. b. Ĥâleveyh. (1413/1992). *Îrâbu'l-Ĥarââti's-seba ve ilelihâ* (1-2). Mektebetu'l-Ĥâncî.

- İbn. Hamedün, E.-M. M. b. el-Hasan b. M. b. 'Alî b. Hamedün B.-D. el-Bağdâdî. (1417). *Et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye* (1-10). Dâru Şâdir.
- İbn Hâzm, E. M. 'Alî b. A. el-Endelusî. (1980). *Resâilu İbn Hâzm* (1-4). el-Muessesetu'l-Arabiyye.
- İbn Hâzm, E. M. 'Alî b. A. el-Endelusî. (1987). *Ṭavku'l-Hamâme fî'l-Ulfeti ve'l-Ullâf*. y.y.
- İbn Hibbân, E. Hâtim M. b. Hibbân el-Bustî. (t.y.). *Ravdatu'l-Ukalâ ve Nüzhetu'l-Fudâlâ*. y.y.
- İbn Hicce el-Hamevî, T.-D. E. B. b. 'Alî b. 'Abdullâh b. Hicce el-Hamevî el-Ezrârî. (2004). *Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb* (1-2). Dâru Mektebeti'l-Hilâl-Daru'l-Bihâr.
- İbn Hişâm el-Laḥmî, E. 'Abdullâh M. b. A. b. H. (1424/2003). *El-Medḥal ilâ Takvîmi'l-Lisân*. y.y.
- İbn Hubeyre, E.-M. Y. b. H. b. M. b. H. eş-Şeybânî. (1417). *El-İfşâḥ an Me'ânî's-Şihâḥ* (1-8). y.y.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, E. 'Abdillâh Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zür'âî ed-Dımaşķî el-Ḥanbelî. (t.y.-a). *İğâs etu'l-Lehfân min Maşâidi's-Şeytân* (1-2). Mektebetu'l-Ma'ârif.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, E. 'Abdillâh Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zür'âî ed-Dımaşķî el-Ḥanbelî. (t.y.-b). *Miftâhu Dâri's-Sa'ade ve Menşûru Vilâyeti'l-İlm ve'l-İrâde* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, E. 'Abdillâh Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zür'âî ed-Dımaşķî el-Ḥanbelî. (1416/1996). *Medâricu's-Sâlikîn beyne Menâzili İyyâke Na budu ve İyyâke Nest aîn* (1-2). Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. b. Omer b. K. ed-Dimeşķî. (1418/1997). *El-Bidâye ve'n-Nihâye* (1-21). Dâru Hicr.
- İbn Kırķıl, E. İ. İ. b. Y. b. İ. el-Vehrânî el-Ḥamzî. (1433/2012). *Meṭâli u'l-Envâr alâ Şihâhi'l-Âsâr* (1-6). y.y.
- İbn Kuteybe, E. M. 'Abdullâh b. M. b. Kuteybe ed-Dîneverî. (t.y.). *Uyûnu'l-Aḥbâr* (1-4). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Kuteybe, E. M. 'Abdullâh b. M. b. Kuteybe ed-Dîneverî. (1413/1992). *El-Ma'ârif*. y.y.
- İbn Kuteybe, E. M. 'Abdullâh b. M. b. Kuteybe ed-Dîneverî. (1368/1949). *El-Me'ânî'l-Kebîr fî Ebyâtî'l-Me'ânî* (1-3). Dâiratü'l-Me'ârif'l-Os mâniyye.
- İbn Manzûr, E.-F. M. b. M. b. 'Alî C. b. M. er-Ruveyfî. (1402/1984). *Muḥtaşaru Târîhi Dimeşķ* (1-29). Dâru'l-Fikr.
- İbn Muflih, E. İ. İ. b. M. (1418/1997). *El-Mubdi fî Şerhi'l-Mukni* (1-8). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Receb, E.-F. Z. 'Abdurrahmân b. A. b. 'Abdurrahmân R. el-Bağdâdî ed-Dımaşķî. (1424/2004). *Leṭâifu'l-Ma'ârif fî mâ li Mevâsimi'l-Âmmi mine'l-Vazâif*. y.y.
- İbn Reşîk el-Kayravânî, E. 'Alî el-Hasan b. R. el-Kayravânî el-Ezdî. (1401/1981). *El-Umde fî Meḥâsini's-Şir ve Âdâbihi* (1-2). Dâru'l-Ceyl.
- İbn Sa'd, E. 'Abdullâh M. b. S. b. M. (1410/1990). *Eṭ-Ṭabaḳâtu'l-Kubrâ* (1-8). y.y.
- İbn Tağrıberdî, E.-M. Y. b. T. b. 'Abdullâh. (t.y.). *En-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısr ve'l-Ḳâhira* (1-16). Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Ḳavmî; Dâru'l-Kutub.
- İbn Vekî et-Tennîsî, E. M. el-Hasan b. 'Alî ed-Ḍabî et-Tennîsî. (1994). *El-Munşif li's-Sâriḳ ve'l-Mesrûḳ minh*. y.y.
- İbn 'Abdi Rabbih, E. 'Amr A. b. M. b. 'Abdi R. (1404/1983). *El-İḳdu'l-Ferîd* (1-8). Dâru'l-Kutubi'l-

İlmiyye.

- İbn 'Acîbe, A. b. M. b. el-M. b. 'Acîbe el-Ĥasenî el-İdrîsî eş-Şâzelî el-Fâsî. (1419). *El-Baĥru'l-Medîd fi Tefsîri'l-Ķur'ânî'l-Mecîd*. y.y.
- İbn Âdil, E. Ĥafş S. ed-D. 'Omar b. 'Alî b. Âdil el-Ĥanbelî ed-Dimeşķî en-Nu'mânî. (1419/1998). *El-Lubâb fi Ulûmi'l-Kitâb* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn 'Arabşâh, E. M. A. b. M. (1421/2001). *Fâkîhetu'l-Ĥulefâ' ve'l-Mıfâkehetu'z-Zurefâ'*. y.y.
- İbnu'l-Muneccâ, E.-B. el-M. b. 'Os mân et-Tenûĥî. (1424/2003). *El-Mumtî fi Şerĥi'l-Muĥnî* (1-4). y.y.
- İbnu's-Sikkît, E. Y. Y. b. İ. (1423/2002). *İşlâĥu'l-Mantık*. y.y.
- İbnu's-Şecerî, Dîyâu'd-Dîn Ebû's-Sa'âdât Hibetu'llâh b. 'Alî b. Ĥamza. (1405/1984). *Mâ lem Yunşer min'el-Emâlî'l-Şecerîyye*. y.y.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. 'Alî b. M. el-Baĥdâdî. (t.y.). *Kitâbu'l-Ezķiyâ'*. y.y.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. 'Alî b. M. el-Baĥdâdî. (1425/2004). *Şaydu'l-Ĥâtır*. y.y.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. 'Alî b. M. el-Baĥdâdî. (1421/2000). *Şıfatu's-Şafve* (1-2). Dâru'l-Ĥadîs.
- İbrahim Selim, M. (t.y.). *el-Cevheru'n-Nefs fi Şiri'l-İmâm Muĥammed b. İdrîs*. Mektebetü İbn Sînâ.
- İsbehbed Merzubân, İ. M. b. Ş. b. R. b. Ş. (1287/1858). *Merzubânnâme*. Maĥba'atu Haceriyye fi Maĥba'ati Aĥmed Efendî el-İzmirî.
- İsmâil Ĥaĥķı Bursevî, İ. Ĥaĥķî b. M. el-İstânbûlî el-Ĥanefî el-Ĥalvetî. (t.y.). *Rûĥu'l-Beyân*. Dâru'l-Fıkr.
- İtlîdî, M. D. el-. (1425/2004). *Nevâdiru'l-Ĥulefâ'*. y.y.
- Ķalkaşandî, E.-'Abbâs A. b. 'Alî el-. (t.y.). *Şubĥu'l-A'şâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ* (1-15). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ķazvînî, E.-M. M. b. 'Abdurrahman el-. (t.y.). *El-İdâĥ fi 'Ulûmi'l-Belâĥa* (1-3). Dâru'l-Cîl.
- Kızılkaya, Y. (2014). Arap Dilinde Meselin Darbı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 281-295.
- Kiyâ'l-Herrâsî, E.-Ĥasan 'İmâdu'd-D. 'Alî b. M. b. 'Alî eĥ-Ĥaberî el-. (1405). *Aĥķâmu'l-Ķur'ân*. y.y.
- Köroĥlu, S. (t.y.). *Kaside-i Bürde*. Kitap Kalbi Yayıncılık.
- Ķurĥubî, E. 'Abdullâh M. b. A. el-Ĥazrecî el-. (1384/1964). *El-Câmi' li-Ĥĥķâmi'l-Ķur'ân* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye.
- Kuşçu, Ü., & Kuşçu, H. (t.y.). *Altın Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (25. bs). Altın Kitaplar Yayımevi.
- Mâverdi, E.-Ĥasen 'Alî b. M. el-Başrî el-. (1986). *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Dîn*. y.y.
- Meydânî, E.-F. A. b. M. b. İ. en-Nîsâbûrî el-. (t.y.). *Mecma'u'l-Emsâl* (1-2). Dâru'l-Ma'rife.
- Mînhâcî, M. b. A. b. 'Alî b. 'Abdulĥâlîk el-'Asyûtî eş-Şâfî 'î el-. (1417/1996). *Cevâhiru'l-'Uķûd*. y.y.
- Mubberred, E.-'Abbâs M. b. Y. el-Ezdî el-. (1421/2000). *El-Fâĥıl*. Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye.
- Mufaĥĥal b. Seleme, el-M. b. S. b. 'Âşım el-. (1380/1960). *El-Fâĥîr*. y.y.
- Mufaĥĥal eĥ-Ĥabbî, el-M. b. M. b. Y. b. S. (1424/2003). *Emsâlu'l-'Arab*. y.y.
- Muĥammed b. Eydemir, M. b. E. el-Musta'şımî. (1436/2015). *Ed-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Ķâşîd* (1-13). y.y.
- Muĥsin b. 'Alî et-Tenûĥî, E. 'Alî el-M. b. 'Alî b. M. b. E.-F. D. et-Tenûĥî el-Başrî el-. (1391/1971).

- Neşvâru'l-Muhâdâra ve Ahbâru'l-Muzâkere* (1-8). y.y.
- Mukrî et-Tilimsânî, E.-'Abbâs Ş. 'Ahmed b. M. b. 'Ahmed el-. (1358/1939). *Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri'l-Kâdî 'ÿyâd* (1-5). Maḡba'atu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- Munâvî, Z. M. 'Abdirraûf b. T.-'Ârifin el-Ḥaddâdî el-. (1356/1937). *Feyḡu'l-Ḳadîr fî Şerhi'l-Câmi 'iş-Şağîr* (1-6). el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ.
- Muṣṭafa, İ., ez-Zeyyat, A., & Abdulkâdir, Ḥamid. (t.y.). *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'aşıra. Dâru'da ve.*
- Muttakî el-Hindî, 'Alâ' u'd-Dîn 'Alî b. Ḥisâmi'd-Dîn b. Ḳâdî Ḥân el-Ḳadîrî eş-Şâzelî el-Hindî el-Burhânfüri el-. (1401/1981). *Kenzu'l-'Ummâl. y.y.*
- Mu'âviye b. Ebî Sufyân, E. 'Abdurrahmân M. b. E. S. (1996). *Ed-Dîvân. y.y.*
- Nuveyrî, Ş.-D. A. b. 'Abdilhâb b. M. b. 'Abdiddâim el-Ḳureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî en-. (1423). *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* (1-33). Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiḳu'l-Ḳavmiyye.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi.
- Râğîb el-İşfehânî, E.-Ḳâsım el-Ḥuseyn b. M. er-. (1420). *Muhâdârâtu'l-Udebâ' ve Muhâverâtu's-Şu'arâ' ve'l-Buleğâ* (1-2). Şirketu Dâru'l-Erḳam b Ebî'l-Erḳam.
- Râzî, E. 'Abdillâh F. M. b. Ö. b. Ḥuseyn er-. (1420). *Mefâtîhu'l-Ġayb. Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî.*
- Şafedî, Şalâḥuddîn Ḥalîl b. Aybek b. 'Abdullâh eş-. (1418/1998). *'A'yânu'l-'Aşr ve 'A'vânu'n-Naşr* (1-5). Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır.
- Şâhib, E.-Ḳâsım İ. b. 'Abbâd eṭ-Ṭâlikânî eş-. (t.y.). *El-Muḥîṭ fî'l-Luğâ. y.y.*
- Şâhib, E.-Ḳâsım İ. b. 'Abbâd eṭ-Ṭâlikânî eş-. (1385/1965). *El-Emsâlu's-Sâ'ira min Şi'ri'l-Mutenebbî. y.y.*
- Semîn el-Ḥalebî, E.-'Abbâs Ş. ed-D. A. b. Y. b. 'Abdiddâim es-. (1417/1996). *'Umdetu'l-Ḥuffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz* (1-4). y.y.
- Se'âlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. eş-. (t.y.-a). *Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî ve-mâ lehû ve-mâ 'aleyhi. y.y.*
- Se'âlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. eş-. (t.y.-b). *El-İ'câz ve'l-İcâz. y.y.*
- Se'âlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. eş-. (t.y.-c). *Ḥâşşu'l-Ḥâşş. y.y.*
- Se'âlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. eş-. (1319/1901). *El-Munteḡal. y.y.*
- Se'âlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. eş-. (1401/1981). *Et-Temsîlu ve'l-Muhâdâra. y.y.*
- Se'âlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. eş-. (1403/1983). *Yetîmetu'd-Dehr* (1-4). Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Sıbt İbnul-Cevzî, E.-M. Y. b. K. (1434/2013). *Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârîhi'l-'A'yân* (1-23). y.y.
- Şenterînî, E. el-Ḥasan 'Alî b. B. eş-Şenterînî el-Endelusî eş-. (1978-1981). *Ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli'l-Cezîra* (1-8). ed-Dâru'l-'Arabiyye.
- Şeybânî, E. 'Abdullâh M. b. el-Ḥasen eş-. (1419/1999). *El-Meḡâric fî'l-ḥiyel. Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dînîyye.*
- Ṭaberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmilî eṭ-. (1387/1967). *Târîḡu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Şılatu Târîḡ eṭ-Ṭaberî* (1-11). Dâru't-Turâs.
- Tâcuddîn es-Subkî, T. 'Abdulvehhâb b. T. es-Subkî. (1413). *Ṭabakâtu's-Şâfi'iyeti'l-Kubrâ* (2. bs, 1-10). Hicru li't-Ṭibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i.
- Tanâhi, M. M. et-. (1423/2002). *Fi'l-Luğati ve'l-edeb dirâsat ve buḡûs* (1-2). Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- Ṭayâlisî, E. D. S. b. D. el-Başrî et-. (1419/1999). *El-Musned* (1-4). Dâru Hicr.
- Tayyib Bâ Maḡreme, E. M. eṭ-Ṭayyib b. 'Abdullâh el-Hicrânî eṭ-. (1428/2008). *Ḳilâdetu'n-Naḡr fî*

- Vefâyâtı A 'yâni'd-Dehr* (1-6). Dâru'l-Minhâc.
- İbî, E. M. Huseyn b. 'Abdullâh et-. (1434/2013). *Futûhu'l-Ğayb fi'l-Kesfi 'ân Kınâ'ir-Rayb* (1-17). y.y.
- İbî, E. M. Huseyn b. 'Abdullâh et-. (1417/1997). *Şerhu't-İbî 'alâ Mişkâti'l-Meşâbih* (1-13). y.y.
- İrtûşî, E. B. M. b. el-V. b. M. el-Kuraşî et-İrtûşî et-. (t.y.). *Sirâcu'l-Mulûk*. y.y.
- Usâme b. Munız, E. el-M. U. b. M. b. 'Alî el-Kelbî eş-Şizerî. (t.y.-a). *El-Bedî'u fi Nakdi's-Şi'r*. y.y.
- Usâme b. Munız, E. el-M. U. b. M. b. 'Alî el-Kelbî eş-Şizerî. (t.y.-b). *El-İ'tibâr*. y.y.
- Vâkıdî, E. 'Abdullâh M. b. 'Omer b. V. el-Eslemî el-. (1417/1997). *Futûhu's-Şâm* (1-2). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Vatvât, E. İ. B.-D. M. b. İ. b. Y. b. 'Alî el-Vatvât el-. (1429/2008). *Ğureru'l-Haşâişî'l-Vâdîha ve 'Ureru'n-Nekâidî'l-Fâdîha*. y.y.
- Yûsuf el-Bedî'î, Y. el-Bedî'î ed-Dimeskî. (1308). *Eş-Şubhu'l-Munebbî 'an Haysiyyeti'l-Mutenebbî* (1-2). el-Matba'atu'l-İmâreti's-Şerefiyye.
- Zehebî, E. 'Abdillâh Ş. M. b. A. b. 'Osman ez-. (2003). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtî'l-meşâhîr ve'l-'alâm* (1-15). Dâru el-Ğarb âlâslâmî.
- Zehebî, E. 'Abdillâh Ş. M. b. A. b. 'Osman ez-. (1427/2006). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (1-18). Dâru'l-Ğadîs.
- Zemaşerî, E.-Kâsım M. b. 'Amr ez-. (1407). *El-Kesşâf 'an Hakkâkı Ğavâmidî't-Tenzil* (1-4). Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- 'Abdulğani el-Ezdî, E. M. A. b. S. el-Mısrî. (1410). *el-Mutevârîn ellezîne İhtefû Ğavfen mine'l-Haccâc b. Yûsuf eş-Sekafî*. ed-Dâru's-Şâmiyye.
- 'Abdul'azîm el-Munzirî, E. M. 'Abdul'azîm b. 'Abdulğavî el-Munzirî. (1388/1968). *Et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Ğadîsi's-Şerîf* (1-4). y.y.
- 'Abdülkâhîr el-Cürcânî, E. B. 'Abdülkâhîr b. 'Abdirrahman b. M. el-. (1413/1992). *Delâilu'l-İ'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*. Dâru'l-Medenî.
- 'İmrânî, E.-Huseyn Y. b. E.-Ğayr b. S. el-'İmrânî el-Yemenî eş-Şâfi'î el-. (1421/2000). *El-Beyân fi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (1-13). Dâru'l-Minhâc.
- 'Ukberî, E.-B. 'Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî el-. (t.y.). *Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî* (1-4). Dâru'l-Ma'rife.